

KEHTNA VALD 1866 - 1940

SISSEJUHATUS.

Muudatused ühiskonnas on toonud uut meie mõtlemisse. Toimub ajaloosündmuste ümberhindamine. On vaja informatsiooni möödunu kohta. Mida me teame oma kodu- või elupaiga minevikust? Küsisin seda Lelle Põhikooli VI-IX kl. õpilastelt Lelle mõisa kohta. Selgus järgmist:

1. teadmine: mõisaaegsetest inimestest ei ole elus ühtegi inimest.
2. teadmine: endises moonakülas e. Porikülas on alles üks hoone.
3. teadmine: pärast mõisa müümist 1927. a. kujunes välja endise karjamõisa asunikeküla e. Põlluküla, kus oli 27 talu ja kus praeguseks elab pärija ainult ühes talus.
4. e. kõige suurem teadmine: rahva mälus on kõik lootusetult segi. Nii on igal pool. Järjepidevus on kadunud. Kehtna vallas elab praegu 5594 inimest, Kehtna alevikus 1842. Nendest on vallas praegu neid, kes on siin sündinud aastatel 1918-1940 903 ja Kehtna alevikus 194. Kehtna mõisas sündinud inimestest on elus ainult üks: Vilma Reinsoo-Rennebaum sündinud 1910. Materjalid on kogutud aastatel 1985-1996. Ajastu hõngu olen püüdnud saavutada arhailise kõnepruugi kasutamisega. Raamatu koostamist abistasid paljud oma mälestustega. Tänan kõiki abi eest.

SISUKORD. I

1. Mõis
 - 1.1. Mõisa kujunemine;
 - 1.2. 1905. a. sündmused Kehtnas;
 - 1.3. 1917. a. sündmused Kehtnas;
 - 1.4. Vilma Reinsoo mõisast;
 - 1.5. Vembumees ja mõisnike kimbutaja Jüri Rumm.
2. Kehtna Riigimõis
 - 2.1. Kehtna Riigimõisa tekkimine;
 - 2.2. August Roomets riigimõisast;
 3. Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool;
 - 3.1. Kooli asutamine;
 - 3.2. Aleksander Siimon - õpetaja ja direktor aastatel 1929-1944;
 - 3.3. Endised õpetajad ja õpilased koolist;
 4. Valla kujunemine ja areng
 - 4.1. Vald 19. sajandil;
 - 4.2. Valla areng Eesti Vabariigis;
 - 4.3. Vallavolikogu valimised;
 - 4.4. Vallavanemad, vallasekretärid;
 - 4.5. Valla eelarve;
 - 4.6. Vallavalitsuse tegevus;
 - 4.7. Kodukord;
 - 4.8. Valla piirid;
 - 4.9. Vastehooldus.
 5. Majandustegevuse areng (ettevõtted, ärid, laadad, teenindus)
 6. Koolide areng (Kehtna, Ohekatku)
 7. Raamatukogud
 8. Seltside, ühingute ja ühisuste kujunemine ja areng
 9. Kehtna kultuurilooline kaart. Maakondlikud suurmehed Kehtna vallast
 10. Küla

- 11.Talu
- 12.Kirik ja kalmistud

Kehtna ühendatud piirkondade minevikust. II

- 1.Lelle
- 2.Valtu
- 3.Eidapere
- 4.Ingliste

KASUTATUD MATERJALID.

- 1.Eesti Ajalooarhiiv fond nr.2743 nimistu 1 säilikut1,3,4,5,6,7,8,9,10
- 2.Tallinna Linnaarhiiv fond nr.661 nimistu 1 säilikut 4,5,6,9,10,11,12,13
- 3.A.Paidla "Siin- ja sealpool maanteed"
- 4.Teatmeteos "Eesti A ja O"
- 5.M.Toome "Rapla kihelkonna haridusolud 19.sajandil
- 6.H.Hiiemäe "Haridusolud läbi aegade Lelle ümbruses" I - II
- 7.Valtu kooli kroonika
- 8.Ohekatku kooli kroonika
- 9.Mälestuste-kogumik "Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool 1925-1947"
- 10.Kalev Kants "Valtu rahva seltsielu ja ühistegevus 1920-1940"
- 11.Alferd Klümann "1905.a.verepulm Eestis"
- 12.Rapla koguduse väljaanne 1932.aastast "Rapla kogudus 1907-1932"
- 13.Ajalehed "Tallinna Teataja" ja "Vaba Maa 1919-1938,"Esmaspäev"1928
- 14.Kehtna,Keava,Valtu raamatukogude kroonikad
- 15.Kehtna kooli kroonika
- 16.Maakondlikud suurmehed 1937
- 17.Kehtna mõisahoone ajalooline õiend

KODU

Hando Runnel

On maantee ja maanteel käänak
ja käänaku kõrval küla,
see ongi minu kodu
ja tume mets seal taamal,
see ongi minu kodu
muid märke ma ei oska anda
muid märke ei olegi temal,siin on mu saatus ja sugu
mu aja ja elu lugu.

I 1.MÕIS

Arheoloogilised andmed ja maastiku iseloom lubavad arvata,et Kehtnas on põlluharimist tehtud aastatuhandeid ja Kehtnat tuleb lugeda maakonna vanimate asustusalade hulka.Kehtna nime on mainitud esmakordselt 1470.a.(Kechtel). Kehtna mõisa tekkimise täpne aeg on lahtine.On säilinud dokumente,mis on koostatud Kehtna mõisas 1.mail 1485.a.Selle dokumendiga jagab Arndt Wietinghoff oma venna nõusolekul talle kuuluvad valdused kahe poja vahel.Üks poegadest saab Järvakandi mõisa,teine Kehtna mõisa.Alates 18.saj.lõpust peale on Kehtna mõis olnud Rapla kihelkonna suuremate mõisate hulgas nii adramaade kui ka hingede arvu poolest.1881.a.elas rahvaloenduse ajal Kehtna mõisas 1223 inimest (627 meest ja 596 naist).Keava mõisas elas samal ajal 469 hinge.

27.septembril 1874.a. sai uueks omanikuks maanõunik Otto Hermann von Lilienfeld Enne teda oli mõis pidevalt haamri alla minemise ohus.Otto Hermann von Lilienfeldi ajal mõisa majanduslik olukord paranes.Sellel perioodil tehti maaparandustöid,

muretseti uut põllumajandustehnikat, ehitati uusi kõrvalhooneid ning hakati aretama friisi tõugu lüpsikarja.

Majanduslikku olukorda iseloomustab mõisa hoonestus. 1876.a. on skeemil kujutatud järgmisi hooneid:

1. härrestemaja nr.30
2. kasvumaja nr.23
3. ait nr.2
4. häärber nr.31
5. valitsejamaja nr. 16
6. viinaköök nr.5
7. laut nr.7
8. tall nr.11
9. pikk, kõvera plaaniga hoone nr.12
10. karjaõu (lambarehi) nr.25 ja pesurehi nr.26
11. sepikoda kabelimäel nr.22
12. Allika küün nr.36
13. Räägu rehi nr.27
14. mingi küün või rehi Räägu rehe ja karjaõue vahel
15. mingi küün sepikojast lääne pool
16. mingi hoone karjaõue ja härrestemaja eest tuleva tee vahel.
18. sajandist pärit hooned on alla joonitud.

Tema ajal suureneb tunduvalt ka hoonete arv, mis väljendab intensiivsema majandamisviisi resultaate.

Viimaste mõisaomanike Lilienfeldide poolt ehitati ajavahemikul 1876-1914 järgmised hooned:

1. nr.4 piiritusekelder
2. nr.8 kanala
3. nr.9 meierei
4. nr.12 vankrikuur
5. nr.32 sõnnikuhoidla
6. nr.13 sepikoda
7. nr.14 sulastemaja
8. nr.15 kaalurehi

Otto Hermann van Liliefeldi omanikuks olemise aeg oli aga ühtlasi kõige suuremate vapustuste arg mõisa elus. Toimus ju 1905.a. mõisate põletamine. Kehtna mõisnikud olid ise sel ajal Tallinna põgenenud.

1905.a. algul peeti koosolekuid vallamajas ja koolimajades, kus püüti rahvale selgitada abinõusid, kuidas elu paremaks muuta. Koosolekute organiseerijaks ja kõnemeheks oli Jaan Kalmann. Koosolekutest võeti elavalt osa. Tihti ei suutnud ruumid inimesi mahutada.

17. nov. 1905.a. tulid Ohekatku lapsevanemad ja külaelanikud koolimajja kokku ja otsustasid vene keele õpetamise kooli õppekavast välja jätta. Õpilaste poolt võeti see otsus valju "hurraa" hüüetega vastu. Protokollis märgiti "... olgu see otsus edenemiseks meie kalli emakeele õpetusel".

Detsembri algul, kui hakkas üldine mõisate lõhkumine ja põletamine, toimiti teiste eeskujul ka Kehtnas. Purustati nii Keava kui ka Kehtna mõis. Mõisa kraam tassiti mässajate poolt laiali. Piiritusevabriku lõhkumisel kandsid inimesed piiritust ämbritega koju. Karistussalkade tulekul andis metsavaht Mihkel Vesperik mõisalõhkujad üles. Karistuseks määrati igale mehele 500 hoop. Kinnivõetuid peksti Kehtna vallamaja ees. Karistuse said Hans Vakmann, Jaan Rumm, Jaan Oonik, Jüri Kunberg, Kustav Sellenberg, Jaan Laane, Rudolf Miil, Mart Laurimann jt. keda ei mäletata. Paljud surid peksu tagajärjel, paljud jäid eluaegseteks santideks. Kohalikel juhtidel Jaan Kalmannil ja kooliõpetajal Juhan Orasel õnnestus põgeneda Soome. Vastja küla Alttõa talu peremees Joh. Saulep arreteeriti ja pandi vangi. Paari kuu pärast vabastati, hiljem aga arreteeriti uuesti. Kuidagi õnnestus tal Venemaale

põgeneda.

Andres Liiver Vastja küla Reinu talust sai karistuseks 25 vitsahoopi ja Juhan Mäeberg Sepa talust 50. Karmi karistuse sai Kalbu küla Mihklihansu talu peremees Hans Pertel (Pärtel), kes pidi 1,5 aastat vangis istuma ja selle järel 10 aastat väljasaadetuna Siberis olema. Kodumaale tagasi sai ta tulla 1917. a. Tagasi tulnud, asus Pertel suure energiaga põllumeeste poliitilist liikumist juhtima. Hans Pertel suri raske haiguse tagajärjel 2. jaanuaril 1927. a. 48 aastasel.

23. aprillil 1906. a. kinkis 66-aastane Otto Lilienfeld mõisa, mille südames seisis põlenud võõrastemaja ja koormaks 87. tuhande rublane võlg, oma pojale Helmuth von Lilienfeldile (1874-1930). Tema ajal taastati põlenud mõisahooned.

1917. a. sündmused mõõduisid Kehtnas rahulikult. 21. okt. 1917. a. arutas valla volikogu, kuidas elanikele omakaitset korraldada. Otsustati sõjapõgenike jaoks Kehtna mõisa ja Lalli külasse toitluspunkt sisse seada ja valda 3 relvastatud salka moodustada.

1918. a. seati mõisate üle kindel kontroll. Seda pidi korraldama mõisavanemate nõukogu. 1917. a. on lahutamatu seotud ka meie rahvuslike relvastatud jõudude organiseerimisega. Kõik ruttasid ühinema oma rahvaga suures võitluses vabaduse eest. Seda tegid ka Kehtna mehed. Vabadussõjast võtsid osa:

Vastja külast - Andres Reino, Johannes Saulep, Mihkel Saulep, Mats Saulep, Otto Saulep, Jaan Saulep, Mihkel Kleeman, Jaan Kleeman, Hans Kleeman, Artur-Georg Mahoni, Johannes Düüna, Juhan Loorberg, Jaan Mahoni.

Keavast - Jaan Voormann, Johannes Voorman, Johannes Miklas, Jaan Jüri p. Voorman, Johannes Haljasmaa, Rudolf Veeremaa, Oskar Veeremaa, Jaan Kallmann. Kalbu külast - Jüri Mahoni, Martin Mahoni, Jaan Mahoni, Ado Mahoni, Hans Pärtel, Otto Vaikna, Eduard Vilimaa, Johannes Vilimaa, Friedrich Lass, Anton Pihlak.

Kehtnast - Jaan Katkosilt, August Puhkan, Mart Rossmann, Anton Lübek, Hendrik Laam, Kustas Muulmann, Jüri Maasik, Eduard Arover, Mihkel Treimann.

Vabadusristi kavalerid olid - Karl Miil, Eduard Saulep, Aleksander Trusa, Johannes Pukk, Mats Tulp.

Friedrich Lassi mälestused Vabadussõjast. Mälestused pani kirja Evi Mahoni.

"Mind mobiliseeriti 1918. a. mais Paides. Sealt saadeti Tallinna. Võtsin osa lahingutest Võnnu all. Jäin seal suurtüki tule alla kaevikusse ja meid maeti mitme mehega liiva alla. Sellest ajast ei kuule ma enam hästi. On meeles ka see, kui minu selja taga langes minu ülemus, kelle nime olen kahjuks unustanud. Kui Võnnu alt ära tulime, siis läksime Narva alla. Olime Ingerimaal, Narvast 10 km. Ühes Ingerimaa külas olid suurtükikuulid maja seina sees lõhkemata. Mäletan veel nutvat ingeri naist, kui tema maja põlema süüdati. Sakslased sõdisid hästi, kuid kui nad vangi langesid, siis ütlesid, et eestlased sõdivad paremini. Sõjas olid karmid seadused. Kord oli raudtee lõhutud ja soomusrong ei saanud edasi liikuda. Ühel juudi rahvusest mehel kästi viga ära parandada, kuid tema keeldus. Meie silmade all lasti ta kohe maha. Ega sõjas teisiti saanud. Teenisin reamehena, hiljem ülendati kapraliks-jaokomandöriks. Roodus oli 100 meest, 3 roodu moodustasid polgu. Algul olin jalaväes, hiljem suurtükiväes."

22. aprillil 1920. a. võõrandati mõis riigile. Osadest endise Kehtna mõisa maadest (ca 550 ha) sai riigimõis. Endine mõisaomanik sai kaasa võtta isikliku vara, mille hulka kuulus ka mööbel ja lisaks veel 4 head lõpsilehma. Mõisnik Helmuth von Lilienfeld asus elama Tallinna Pikkjalg 11.

Vilma Reinsoo sündis 1910. a. Kehtna mõisas. Tema on ainuke Kehtna elanik, kes elupäevad siin elanud ja töötanud. Vilma Reinsoo napid mälestused pani kirja Aino Suviste.

"Olin nelja-aastane, kui mõisaproua tuli oma laste ja koertega kasvuhoonesse. Elasin kasvuhooned lähedal. Koerad (Ungas ja Bella) olid suured ja kurjad. Üks nendest hüppas suure lõrinaga minu peale ja hammustas mind. Olin väga hirmunud ja nutsin kangesti. Proua ehmats ja viis mind mõisa, kus mind rahustati ja ravitseti. Veel mäletan jõulupidu lossis. Pidus toimus kolm õhtut järjest. Proua jagas kinke. Lastele anti mänguasju, kleidiriie ja magusat. Vanemad said kingiks pluusiriie või muud tarvilikku. Mõisatöölised ei tohtinud pargis käia. Kui keegi seda tegi, sai kohe

märkuse. Kubjas oli rahulik mees, inimestega sai hästi läbi. Mõisnikud lahkusid juba 1914a. Tallinna. Kohalikku elu juhtis valitsejs Meindok."

Kuulus vembumees ja mõisnike kimbutaja Jüri Rumm on sündinud ja elanud Kehtnas. Tõsilood Jüri Rummu ilmused ajalehes "Esmaspäev" 1928. 17. september. Jutustajaks oli Jüri Rummu õde Madli, kes 1928. a. oli 63-aastane. Noorena oli ta mõisates sakste teenija olnud. Mida siis jutustab Rummu õde oma kuulsast vennast?

"Jüri oli Siberisse saatmisel 23 aastat vana. Mitu aastat taga otsitud mehe kohta tegi kohus karmi otsuse: 15 aastaks Siberisse. Ärasaatmine oli määratud 31. juulile 1891. Koos Jüriiga saadeti Siberi poole teele veel kaks Kehtna valla meest: Mats Salm ja Ado Aurep. Viimased pääsesid kergema karistusega: 10 aastat Siberi. Teade Jüri Rummu saatmisest Siberi levis kulutulena kogu linnas ja ümbruskonnaski. Määratud päeval oli Toompeal palju uudishimulikke pealtvaatajaid, kes kaelad õieli jälgisid kanget meest, kellest rahvasuu oli teinud julge mõisnike kimbutaja. Jüri sammus inimeste vahelt läbi, pea uhkelt püsti. Ainult lahkumise viimasel silmapilgul kerkis silmi niiske läige. Siberisse jõudes oli Jüri omastele saatnud mitu kirja. Kätte tuli neist ainult üks saadetis. Eelmised kirjad olid kaduma läinud. Kuna vend Mihkel kaotas kirja koos Jüri aadressiga, siis vastust ei saanud saata. Esimese maailmasõja päevil saadi teiste eeslaste kaudu teada, et Jüri oli Siberis abiellunud ühe eestlasega. Karistusaja möödumisel oli ta sisse seadnud suure vooriäri. Abielust oli Jüri olnud kaks tütar. Hilisemad teated Jürist puuduvad.

Saatuslikku osa Jüri elus mängis ühe riidevarguse lugu Kehtnas, milles teda kui poisikeseohtu meest süüdistati. Uhke iseloomuga poiss põgenes vahimajast. Ta varjas ennast osavasti ja vedas tagaajajaid ninapidi. Nii algas tema karutükkide seeria, millele rahvasuu on omalt poolt juurde luuletanud. Kindel on siiski see, et Jüri vaesematele inimestele liiga ei teinud ja oma ohvriteks valis jõukama rahva. Harju mõisnikud, kes tema "vingerpusse" tunda saanud, kartsid seda rõõvit kui tuld. Üks lugu, mida Kehtna valla inimesed on jutustanud. Kord võtnud Jüri teel kinni taluende, kes mõisahärra Lilienfeldile renti maksma läks. Jüri võttis naise käest raha ära ja andis talle kviitungi, mida käskis mõisahärrale ette näidata. Vihane parun luges sedelilt "Olen juba rendiraha vastu võtnud. Jüri Rummu". Kui eit mõisast koju sammus, andis Jüri talle raha tagasi.

Laialt on tuntud ka lugu, kuidas Jüri vanaeideks ümberrietatult üle Pärnu silla läks. Enne oli ta valvuritele oma külaskäigust teate saatnud. Need vaatasid umbusklikult iga tulijat. Jüri aga sõitis, sukavardad peos, rahulikult üle silla. Ajas veel valvuritega juttugi. Alles hiljem saadi teada, kes see vanaeit oli olnud.

Vabal ajal mängis Jüri lõõtspilli. Sel alal polnud tal võistlejat. Tüdrukute hulgas oli valgetverd siniste silmadega lõbus poiss alati suures lugupidamises. Sageli leidis ta tagaajajate eest nende juures pelgupaika".

I 2. KEHTNA RIIGIMÕIS

Eestis tekkisid riigimõisad juba 16. saj. II poolel Poola, Rootsi ja Taani valdustes. 17. saj. lõpul oli Eesti aladel umbes 460 riigimõisat, 20. saj. algul 97. 1919. a. maaseaduse alusel jaotati osa riigimõisaid maasaajaile, ülejäänuid majandas 1922-1940. a.-ni Põllutöö Ministeeriumi Riigimõisate Valitsus. 1935. a. andmetel oli neid Eestis 20. Kehtna Riigimõis kuulus ka nende hulka.

TEOMEHE MÄLESTUSI KEHTNA RIIGIMÕISAST

Käbikülüst Kehtnasse teed ei läinud. Oli jalgrada ja üle jõe purre, kaks palki kõrvuti peal. Kevadise suurvee ajal viis vesi tihti purde minema. Siis tuli minna üle Juurika silla. Kõigepealt olin Kehtna riigimõisas põllutöölaine. Suvekuudel kestis tööpäev 11, talvekuudel 6 tundi. Töö algas põllul kell viis, kaks tundi oli keskhommikut ja kaks tundi lõunat, et hobused saaksid süüa ja puhata. Töö algust, lõppu, keskhommikut ja lõunat kuulutas kell, mida lõi talli- ja kellamees Juhan Miihlmann. Oli tuul kustpoolt tahes, hobused kuulsid kella põllule ära ja hakkasid kohe ära tulema.

Riigimõisa ajal peeti umbes 60 lüpsilehma. Lehmad lüpsiti käsitsi. Piim veeti hobustega Keava meiereisse. Nemad tõid peremehe ikka koju tagasi. Sidet muu

maailmaga peeti raudtee abil.Mõisal oli kutsar,kes tõi ja viis külalised Keava jaama kalessiga.Kehtna maine oli kõrge.Kord tuli riigivanem Päts Soome valitsuse liikmetele Kehtnat näitama.Külaline tahtis kuulda lõõtspilli mängu.Soovitasin Eduard Katkosilda.Eduard sai mängu eest 10.-krooni.Külalistele meeldis väga heakord Kehtnas.Park oli puhas ja hoolitsetud,puudel-põõsastel sildid juures.Lihtne töömees seal kõndima ei kõlvanudki.

August Roometsa mälestused pani kirja tütar Elle Roomets.

Mõned punktid teenistuslepingust,mis kehtis aasta töölise A.Roometsa ja Kehtna mõisa valitseja vahel 1.maist 1935 kuni 31.märtsini 1936.a.

9.Teenijal ei ole luba võõraid isikuid ilma mõisavalitsuse loata oma ruumides pidada,ta peab hoolitsema,et kõik tema korteris elavad isikud majaraamatusse sisse kantud ja ametiasutustes registreeritud oleksid,vastasel korral langeb tema trahvi alla,nagu see seaduslikes määrustes ette on nähtud.

10.Korraliku teenistuse eest saab teenija nimetatud aja eest järgmist palka:raha 124 krooni,rukist 660kg,nisu 77kg,otri 660kg,talivilja põhku 363kg,põllu- ja aiamaad 0,4 ha,heinamaad 0,4 ha,piima 100 liitrit,prii korter ja kütteks kuni 11 kantmeetrit puid ja ? kantmeetrit hagu ning loomade jaoks vastava laudaruumi.

Märkus: kui mingisugust produkti peaks puuduma,jääb mõisavalitsejal õigus moonapalga asemel selle väärtusele vastavil määral teist anda või rohkem raha välja maksta.

Märkus:puid,hagu,heinu,põhku ja sõnnikut on keelatud müüa ja mõisast välja vedada.

Kehtna Riigimõisa ajal ehitati järgmised hooned:

- 1.Uus valitsejamaja (ehitatud 1920-1930)
- 2.Karjalaut (mõisaaegne laut põles 1936. a.aprillis.Uus,laiem ja igati kaasaegsem ehitati samale kohale veel sama aasta sügiseks)
- 3.Mõisa sepikoda ehitati ümber elektrijõujaamaks 1936.a.
- 4.Kontrollkanala (1920.aastad)

I 3.KEHTNA KÕRGEM KODUMAJANDUSKOOL

1923.a. otsustas Eesti Vabariigi Valitsus endisesse Kehtna mõisa härrastemajja asutada tütarlaste põllutöö ja majapidamise kooli.Põllutööministeeriumi korraliste kulude eelarves eraldati kooli sisseseadmiseks 1 300 000 marka.Kooli sisekujunduse projekteeris arhitekt Anton Soans.Kool alustas tegevust 1925.a. detsembris.Direktoriks kinnitati Aleksander Arak ja õppealajuhatajaks Marta Greenberg.

Kooli astujatelt nõuti gümnaasiumi lõputunnistust ja nad pidid sooritama "võistluseksamid".Vastu võeti 30 õpilast.Õppetöö kestis kaks aastat.Kuna ruume oli vähe,siis uusi õpilasi enne 1929.aastat vastu ei võetud.Kool oli tasuline.Õppemaks oli 120.-krooni aastas.Toidu eest tuli tasuda 20-25 krooni kuus.

1935.a.tähistati pidulikult kooli 10.aastapäeva.Kohale tuli ka haridusminister Kann.Ministri tervituseks laulis õpilaskoor.Õhtul korraldati ilulaternatega pidu pargis.Esialgu allus kool Põllutööministeeriumile,hiljem (alates 1935.a.-st)

Haridusministeeriumile.Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli õpilaste praktika baasiks oli Kehtna Riigimõis.Koolil oli suur mõju Kehtna valla talumajanduse arengule.1940.a.ilmus ajakirjas "Aed" artikkel "Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool tähistab 15.aastapäeva ja 10.lennu väljalaskmist 20.ja 21.juunil s.a." Artiklis on muu hulgas märgitud:"Kehtna Kõrgem Põllumajanduskool on ainulaadseks õppeasutuseks Eestis.Tung kooli on olnud alati väga suur.Kooliastumise soove on suudetud rahuldada 35-50 % ulatuses. Välismaalastest on koolis õppinud soomlasi,rootslasi ja lätlasi.Õppejõududeks on olnud ka kaks soomlast.Kooli on oma külaskäiguga austanud president K.Päts, sõjavägede ülemjuhataja kindlar J.Laidoner,vabariigi valitsus täies koosseisus, ministrid üksikult,ajakirjanikud,juhtivad koolitegelased ja väga suur arv turiste. Välisriikidest on kooli külastanud Soome Vabariigi president,Soome eduskunna ja Läti seimi

esindajad, mitmed ministrid ja saadikud, ajakirjanikud, kooli ja kodumajandustegelased."

ALEKSANDER SIIMON. Õpetaja ja direktor Kehtna Kõrgemas Kodumajanduskoolis 1929-1944

Aleksander Siimon asus Kehtnas tööle aianduse õpetajana. Just sellel ajal alustas ta ka sordiaretust. Ta ristis paljusid õunasorte ja kasvas ristlusest saadud seemnetest puid. Kehtnas alustas ta ka maasikate, sarapuude ja pimisortide aretust ning tegi karusmarja ja sõstarde vahelisi ristlusi. Tema aretatud kaks maasikasorti võeti 1957. a. asjaarmastajatele soovitatavate sortide nimekirja. "Dr. A. Siimon" püsis standardsortide nimekirjas 1967. a. -ni. Polli Katsebaasis säilitatakse praegugi karusmarjahübriidi, millel pole okkaid. Tuntud on A. Siimoni aretatud sordid nagu "Talvenauding", "Sidrunkollane taliõun", "Sügis dessertõun". Aleksander Siimon rajas Kehtnasse kaks viljapuuaeda. Kahjuks on seoses elamuehituse laiendamisega need hävinud. A. Siimon oli Kehtna põllumajandusorganisatsioonide juht. Alates 1945. a. jätkas A. Siimon aretustööd Pollis.

Aleksander Siimon sündis 29. detsembril 1900. a. Sinalepa vallas Läänemaal. Lõpetas Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna magister agronoomi kraadiga ja täiendas end Saksamaal.

ENDISED ÕPILASE JA ÕPETAJAD KOOLIST.

Elle Reeder (Saus)-X lennu vilistlane. 1934. a. lõpetasin Kallase 6-kl. Algkooli. Klassi juhataja soovitusel saatsin avalduse Kehtna Kodumajanduskooli. Kehtna oli nii ilus nagu muinasjutus. Lossi ees olid kerakujuliselt püगतud elupuud, peaukse kõrval kummalgi pool suur agaav. Lossi vastas muruplatsi ääres õitsesid tuviroosid ja nende vahel punaseõielised pelargooniad. Kõikjal äärmine puhtus. Lõpetasin kooli 12. juunil 1937.

H. Passov (Polonskaja) - III lennu lõpetaja. Tänu Kehtnale tulin Siberist tagasi tervena. Kehtna õpetas tööd tegema.

Else Rabadiku mälestused ilmusid Torontos ajakirjas "Triims" 1985. a. Kodumajandus kooli algaastatel oli kooli kasutuses endine mõisa härrastemaja (loss) ja valitseja maja. Peahooneks oli endine mõisahoone. Alumisel korrusel asusid internaadi köök, söögisaal, abijuhataja korter ja õpilaste toad. Teisel korrusel olid juhataja korter, loengute ruumid, talveaed, raamatukogu, kantselei ja kõige keskel ilus saal, mida ehtis maal Lydia Koidulast. Lossi (hakatigi nimetama) nimeks saigi "Koidula". Valitseja majas asusid õppekõök söögitoaga, triikimistuba ja leivatuba. Valitseja maja nimi oli "Kivila". 1926-1928 ehitati juurde õppehoone "Priimula" ja maja "Metsala". Viimases oli käsitööruum, arsti kabinett ja korter ning õpetajate korterid. 1934. a. ehitati ühiselamu "Varjula".

Veera Saar, Kehtna Kodumajanduskooli eesti keele ja kirjanduse õpetaja 1941-1942 Kehtnasse tulin Tartust, kus olin töötanud pärast ülikooli lõpetamist neli aastat. Sõja ja okupatsiooni tõttu oli toitlustamine linnas muutunud väga halvaks, minul oli aga väikene laps, kes iga päev vajas värsket piima. Et mulle tuttavate kaudu pakuti töökohta Kehtnas, tegin mõninga kaalumise järele otsuse, võtsin kohvri käe otsa ja lapse kaenlasse, keerasin korteri ukse lukku ja sõitsin Keava jaama. Kehtna koolide valduses oli tol korral mitu pargis asuvat hoonet, kõik väga ilusate nimedega. Kõige esinduslikum oli "Koidula". Kõik hooned olid puhtad ja korras nagu need üksnes tütarlaste koolis võivad olla. Nii ilusat, läikivate põrandate ja treppidega koolimaja nagu "Koidula" oli, pole ma varem ega hiljem näinud. Ka park oli alati väga korras, muru niidetud, ilupuud vajaduse järgi piiratud, kõnniteed rehitsetud. Tiigikesel lossi ees ujus valge luik. Tolleaegset Kehtnat olen püüdnud kirjeldada jutustuses "Meie aed". Arukülas 2. märtsil 1987. a.

Aino Toomel - X lennu lõpetaja (1940). Keda iga kehtnalane kahtlemata teab ja mäletab on aednik Pukk ehk papa Pukk. Õppinud oli ta nii nagu vanasti aednikud õppisid: alustades aiapoisist ja omandades lõpuks aedniku kvalifikatsiooni. Kehtnas oli ta meie jaoks raudvara. Kõigil aiandust õppijatel pidi olema võimalik teha kõiki

aiatöid:lavade täitmine,taimede külv,pikeerimine,istutamine jne.Papa Pukist ja tema naeratavast,heatahtlikust näost jäi helge mälestus.Ikka humoorikas,seltskondlik,ikka toimekas ja sõnakas - selline ta oli see papa Pukk.

Hilja Klaus (Jukkum) 1940.Õppetööle ja õpetajatele Kehtnas on vast parimaks iseloomustuseks see,et kui ma 10 aastat pärast KKK lõpetamist hakkasin õppima TRÜ-s,siis nii sisseastumiseksamitel kui ka õppetöö käigus erilisi raskusi ei olnud.Põhi,mille panid õpetajad oli tõeline vundament.Olen alati tunnetanud Kehtna elu-olu deviisina : "Toime tulla!".Seda,millega Kehtnas toime pidi tulema,oli üsna palju : õppeprogrammis ettenähtu,kõikvõimalikud toimkonnad,millega peeti korras kooli ruumid,kasvatati aedvilju,linde,signu jne."Toime tulla" - see ei tähendanud toimetulemist mitte üksi köögis,kangastelgede taga,aias,õues,laudas jne.,vaid ka seltskonnas n.ö. salongis,külaliste vastuvõtul,ühiskondlikel ettevõtmistel.

Helmi Tomson (Teki) III lennu lõpetaja 1929.Mida mäletan õpetajatest?

Direktor Arak oli Keberbaumi Põllumajandusülikooli haridusega agronoom,õpilaste seas autoriteet,erialatunde andis huvitavalt.

Marta Greenberg oli küll vooruse verstaapost selle sõna paremas tähenduses.Ta õpetas meid endast lugu pidama.

Ida Müürissepp oli õpetaja-ideaal.Ta oli Kehtna KK I lennu vilistlane ja suunatud siis Rootsi Kõrgemasse Kodumajanduskooli täiendusele.Tagasi tuli Kehtnasse juba õppejõuna.Ta oli väga südamlük,samal ajal kõiges nõudlik.

I 4.VALLA KUJUNEMINE JA ARENG.

Vald 19.sajandil.

Vald on skandinaavia laensõna,mis tähendas algselt võimu ning vastavat võimu piirkonda.Eesti alal ürgkogukondliku korra lagunemise ajal oli selleks arvatavasti mingi sugukonnaväline võim ja võimupiirkond.17. ja 18.sajandil tähendas vald mõisapiirkonda,mõisale kuuluvat talumaad koos seal elavate pärisorjadega.Seoses pärisorjuse kaotamisega 1816.a. moodustati vallad mõisate kaupa.Sellest peale olid vallad talurahvakogukonnad,kus kõrgemaks organiks oli mõisa kontrolliile alluv üldkoosolek ,mille eesotsas oli talitaja.Maa jäi mõisniku ainuomandiks , liikumisvabadus jäi piiratuks.Vabakskuulutatud talupojal jäi üle mõisast maad rentida.Seega pidi talupoeg endiselt tegu tegema ja koormisi kandma.Pole säilinud mingit dokumenti,millest saaksime ülevaate,mis toimus Kehtnas pärast Talurahva Seaduse väljaandmist 1816.a.

Vanimad protokollid valla elu korraldamisest pärinevad Kehtna ja Keava vallas 1866.a-st ja Ohekatku vallas a.-st 1867.Vanim valla elu käsitlev dokument "Magszin Conto für Odnekatz" on pärit aastast 1853.

1866.a. vallaseadusega kaotati mõisa võim valla üle.Selle seaduse järgi oli valla elu korraldavaks organiks volikogu.1866.a.olid Kehtna valla volimeesteks Jaan Ellmann,Tõnis Saulep,Jaan Luberg,Tõnis Uusna,Mart Rossmann,Mihkel Reinu,Mihkel Salm,Taavet Timberg,Hans Pärt,Mihkel Tomson,Mats Sirgi,Mihkel Rummu.6.septembril 1886.a.toimunud volimeeste koosolekul oli järgmine päevakord:

- 1.Kalbu koolimaja ja lauda ehitamine.
- 2.Kohtumaja parandamine.
- 3.Postimaks.
- 4.Vallavaestele magasiidast vilja andmine.
- 5.Vallamaksude jaotamine.
- 6.Talitajale palga määramine.

Protokolliraamatutest,mis kannavad nime "Nõu heitmise ja valitsuse protokollid", selgub,milliseid küsimusi tuli volikogul lahendada.

- 1.Ametnike valimine (kohtu liikmed,valla volinikud,valla kirjutaja,valla talitaja, abimehed).
- 2.Palga määramine valla ametnikele.
- 3.Magasiniaidast vilja ,valla kassast raha laenamine.
- 4.Pearaha ja passidega seotud küsimused.

5. Töövõimetuks tunnistamine ja maksudest vabastamine.

6. Vallavaeste abistamine.

7. Koolimajade ehitus ja remont.

8. Kasvandikuks ja pojaks tunnistamine.

1890.a.-te algul hakati valdu ühendama. Rohkem kui tuhandest vallast jäi alles nelisada. 1891.a. toimus ühendamine ka Kehtna paikkonnas. Eesti Ajalooarhiivis on dokument, kus seisab kirjas järgmist: "1891.a. liideti Kehtna (Kechtel) kogukonnaga, mis moodustatud endises Eestimaa kubermangus Harju maakonnas Rapla (Rappel) kihelkonnas asetsevast (Kechtel) mõisast ja selle järele kuulunud talunditest, samasse kubermangu, maakonda ja kihelkonda kuuluvad Keava (Kedenpäh) ja Ohekatku (Odenkat) kogukonnad ühiseks Kehtna vallaks Rapla talurahva asjade komissari otsusega, mis avaldatud "Eestimaa Kubermangu Teatajas" nr. 17 2. mai 1891.a."

Esimene protokoll, kus mainitakse vallavanema nime, pärineb 30. oktoobrist 1891. Vallavanemaks oli siis Jaan Rossmann. Samal koosolekul on arutusel olnud valla maksude küsimus ja tulekindla rahakapi muretsemine vallavalitsuse ja kohtu jaoks. Koosolekust võtsid osa vallavanem Jaan Rossmann, abid Hans Karupah, Jüri Veiserik ja volikogu liikmed Hans Kalmann, Hans Telliskivi, Hans Treimann, Hans Kleemann, Hans Tuberik, Jaan Pallas, Jaan Timberg, Jaan Veimann, Jaan Hlupmägi, Mihkel Ott, Mihkel Maripu, Mihkel Tedre, Jüri Veinberg, Mart Hiiob, Juhan Treimann, Mats Kurenicht, Juha Rästas. Koosolekule ei ilmunud teadmata põhjustel Mihkel Rummo, Mihkel Treimann, Jaan Mahoni. Haiguse pärast ei saanud tulla Kustas Padrik, Juhan Luberg ja Juhan Oberg. Protokollist selgub, et valla volikogu oli 1891.a. 26-liikmeline. Valla täiskogus e. valla talupoegade üldkoosolekul osalesid kuni 1866.a. -ni kõik valla täiskasvanud mees talupojad. Täiskogu lahendas siis majandusküsimusi ja valis valla ametnikud. Aastast 1866 kuulusid valla täiskogusse taluperemehed ja maatute saadikud. (1 iga kümne mehe kohta). Majandusküsimuste lahendamise õigust täiskogul siis ei olnud. Valla täiskogud kaotati 1917.a.

1892.a. koosnes Kehtna valla täiskogu 231 liikmest: Kehtna vallast 49 päriskoha omanikku, 59 rentnikku, 6 ilmamaata meeste kümnikku; Ohekatku vallast 24 päriskoha omanikku, 42 rentnikku, 3 ilmamaata meeste kümnikku; Keava vallast 4 päriskoha omanikku, 41 rentnikku, 3 ilmamaata meeste kümnikku.

1905.a. ja 1917.a. sündmustest on valla volikogu protokollides juttu napilt.

Mainitakse vallavalitsuse asjaajamise ülevõtmist Töörahva Nõukogu käest 1918.a. ja miilitsavoliniku vabastamist. Keeruliste aastate olukorda Kehtnas iseloomustab võib-olla ka fakt, et 3. detsembril 1918.a. palus Kehtna Rahvaraamatukogu Selts valla volikogult luba Kehtna vallamajas "näokattepidu" korraldada.

1920.a. tões valla volikogu, et valla rahaline olukord on vilets, sekretäri ei saa palgata, eelarves on suur puudujääk. Protokollis märgiti "... uusi väljaminekuid on ette näha, mis aasta eelarvesse mitte üles võetud ei olnud." "Seevaldis" on mitu nõdrameelset, mis hiiglasummasid nõuavad. Vallanõukogu leiab, et endisel ajal valdadel majanduslikult hoopis suuremad vabadused olivad. Tingimata tarvilikuks tunnistada, et valdade kulude jaotus maksjate vahel täielikult vallanõukogu hooleks jätta."

Et noores iseseisvas Eesti riigis peeti tähtsamaks alusmüüriks põllumeest, siis korraldasid Põllutööministeerium, PK "Estonia" ja Põhja-Eesti Põllumeeste Keskselts 1921.a. Kehtna mõisas võistluskünni traktoritega. Osa võttis 5 traktorit: "Titan", "International", "Fordson", "Kosmos" ja "Kullervo". Kõige parem künniväärtus oli "Titanil" ja "Internationalil".

1921.a. oli vallas 2200 elanikku. Alates 1916.a. on volikogu olnud 17-liikmeline.

1916.a. kuulusid volikogusse Hans Treimann, Jaan Ööre, Jüri Meresma, Mart Kikerpuu, Hans Katkusild, Jaan Kalmann, Ado Veinberg, Mart Uus, Eduard Kerdi, Hans Kleemann, Jüri Veiserik, Ado Lusmann, Mihkel Refeld, Jaan Aud, Otto Räästas, Hans Lindemann, Jüri Miklas.

1927.a. oli volikogu koosseis järgmine: Adu Karubach, Jaan Hiiob, Jüri Vaksmann,

Rudolf Rossmann, August Seersant, Aleksander Rõbakoff, Jaan Povar, Jüri Vuks, Mart Rossmann, Jaan Moose, Martin Rütja, Jüri Vultmann, Rudolf Kallmann, Mati Saulep, Johann Seeburg, Mart Jegerson, Otto Salm..

Volikogu koosolekute arv aastate viisi on olnud erinev. Nii toimus 1916. a. 8 volikogu koosolekut, 1921. a. aga 3. Nummerdatud on aasta jooksul arutusel olnud päevakorra punkte. 1924. a. oli neid 216, 1926. a. 139. Päevakorrad olid tavaliselt pikad: arutusel oli 10-20 punkti. Protokollid algasid sõnadega: "Asjad saivad seletud". Iga arutusel olnud küsimuse kohta tehti otsus. 8. oktoobril 1925. a. oli vallanõukogu koosoleku päevakord järgmine:

1. Uue rahakapi muretsemine;
2. Kehtna-Kalbu koolile uute klassiruumide üürimine;
3. Kehtna-Kalbu koolile õppetarvete muretsemine;
4. Vaesematele õpilastele toetusraha määramine;
5. Lepingu sõlmimine Lelle vallaga Lelle-Hiiekõnnu koolile majanduslike kulude tasumise küsimuses;
6. Toetusrahade määramine;
7. Revisjonikomisjoni aruanne;
8. Maksude vastulaused;
9. 1925. a. lisaeelarve kokkuseadmine;
10. Jooksvad küsimused.

24. veebruaril 1928. a. toimus volikogu pidulik istung. Tähistati vabariigi 10. aastapäeva. Peeti kõnesid. Vallavanem kutsus kõiki volikogu liikmeid oma lapsi kasvatama Eesti Vabariigi õitsengu nimel ja tegema kõik selleks, et Eesti riik õitseks. Loeti ette Eesti Vabariigi Riigikogu läkitus, lauldi pidulikult hümnid, mälestati Vabadussõjas langenuid. Koosolek lõppes ülevas meeleolus.

Ajavahemikul 1916-1940 on vallavolikogu lahendanud järgmisi küsimusi:

1. Mitmesuguste tegevuslubade väljaandmine;
2. Kaadriprobleemid (õpetajad, kooliteenijad, vallaametnikud jne.);
3. Vaeste hooldus (toetuste jägamine, hoole alla võtmine, vaestemajad jne.);
4. Raamatukogude varustamine;
5. Õppeabinõude ja õppetarvete muretsemine koolidele;
6. Vallaametnikele palkade määramine;
7. Mitmesuguste ringkirjade arutamine;
8. Valla eelarve kinnitamine;
9. Koolihoonete (Keava, Kehtna, Vastja, Ohekatku) ja vaestemaja ehitus ja remont;
10. Külavanemate (varem käsuandjad) määramine;
11. Teede hooldus ja remont;
12. Vallavolikogu valimised.

28. märtsil 1930. a. toimusid vallavolikogu valimised. Vallavolinike kandidaate oli 102. Valiti 17.

I Asunikud, põllumehed, riigirentnikud. Kandidaate 17, Valiti Jüri Feins Ohekatku asundus.

II Asunikud, põllumehed, riigirentnikud. Kandidaate 12, valiti Jüri Illupmägi Lubjaahju t. ja Rudolf Veinberg Vaino t.

III Vabameelsed valijad. Kandidaate 5, valiti Aleksander Arak Kehtna mõis.

IV Põllumehed. Kandidaate 7, valiti Eduard Saar Kullama t. ja Jüri Vaksmann Sonni t.

V Asunikud, põllumehed, riigirentnikud. Kandidaate 10, valiti Otto Juts Uuesauna t. ja Martin Rütja Kopletaguse t.

VI Kehtna, Keava, Ohekatku töölisel, teenijad, saunikud, rentnikud. Kandidaate 12, valiti Eduard Betjer Kehtna mõis ja August Saukas Kalbu koolimaja.

VII Kehtna Vabatahtliku Tuletõrje selts. Kandidaate 9, valiti Otto Salm.

VIII Põllumehed. Kandidaate 8, Valiti Mihkel Rehfelt Metsavahi t. ja Martin Reimann Saunasõõdi t.

IX Põllumehed. Kandidaate 15, valiti Jaan Juts Põlendiku t., Jaan Moose Jüri t. ja Mart Rossmann Villema t.

X Asunikud,põllumehed,riigirentnikud.Kandidaate 7, valiti Johannes Salm. 1920.a.1.detsembril ilmus "Tallinna Teatajas" artikkel Riigikogu valimiste kohta.Sellest saame teada,kuidas Kehtna valla elanikud hääletasid Riigikogu valimistel.

Rahvaerakond	164
Kristlik Rahvaerakond	82
Põllumehed	194
Tööerakond	310
Sotsiaaldemokraadid	48
Iseseisvad sotsialistid	43
Kesknõukogu	80
Saksa-Balti erakond	2

VALLAVANEMAD,SEKRETÄRID.

Vallavanema amet ei ole populaarne olnud.Sellise järelduse võime teha selle põhjal ,et sageli on kõik vallavanema kandidaadid ennast taandanud.Nii on see olnud vallavanema valimistel 7.aprillil 1921.a.,13.juulil 1921.a.,10.aprillil 1922.a.,5.jaanuaril 1924.a.,28.novembril 1928.a. ja 20.augustil 1930.a.Üheks põhjuseks oli kindlasti väike palk.1928.a.oli see 25.-kr.,1930.a.30.-kr. 19.veebruari 1934.a.arutati palgaküsimusi volikogu koosolekul.Siis jäi vallavanema palgaks 15.-kr.,abid said 10.-kr.Uuesti tõuseb palgaküsimus päevakorrale 1937.a., palk oli siis 20.-kr.Komisjoniliikmete ja kohtuliikmete päevaraha oli 75 senti. Vallavanema ametit tuli pidada talutöö kõrvalt.Oma lahkumist vallavanema ametist põhjendas Mart Rossmann järgmiselt : "Peamiseks põhjuseks,miks ma ametist lahkun,on uue koolimaja ehitusega seotud küsimused.Pole suutnud asjaajamist korras hoida.Peavad olema vastavad ametnikud,kes asju ajavad.Eelmisel koosolekul hääletas volikogu koolimaja ehituseks vajaliku krediidi maha.Häirivad ka süüdistused,nagu oleks kantseleis lubatud ka õlut juua."

Kuni 1917.a.valis valla täiskogu taluomanike või rentnike hulgast vallavanema kolmeks aastaks.Vallavanema ülesandeks oli siis maksude sissenõudmine, seaduste ja eeskirjade teatavakstegemine ning politseiülesanded (süüdlaste karistamine 2-päevase arestiga,tööga või rahatrahviga kuni 1 rbl.) Eesti Vabariigis valis vallavolikogu vallavanema neljaks aastaks.Vallavanemal siis politseiülesandeid ei olnud.

1916.a.kuni 1927.a. oli vallasekretäriks Karl Eerik.23.märtsil 1927.a.oli valla volikogus arutusel vallavalitsuse liikmete ja sekretäri valimine.Salajasel hääletusel sai endine sekretär Karl Eerik 9 vastuhäält ja 8 poolthäält.Otsustati endist sekretäri enam mitte valida ja uued valimised välja kuulutada.Uueks sekretäriks valiti Gustav Jaani p.Günther .14.mail 1927.a.teatab aga Gustav Günther,et ta loobub kohast. Ajalehes avaldati uus kuulutus.Enne valimist otsustati palk kindlaks määrata. Valimisele tuli kohale 9 kandidaati,kirjalikult avaldas soovi 1.Uueks sekretäriks valiti Johannes Tomson,kes töötas Kehtna valla sekretärina kuni 1.augustini 1934.a. Tomsoni lahkumine oli pahandustega seotud.Vallavolikogu arutas Tomsoni lahkumist kinnisel istungil.Protokollidest lahkumise põhjus ei selgu.Küll arutati mitmel korral Tomsoni korteri vabastamist.Nimelt nõudis Tomson,et vallavolikogu annaks korralduse temale välja maksta istutatud viljapuude ja põõsaste eest 171.-kr Volikogu pidas summat liiga kalliks ja otsustas Tomsonil lubada puud ja põõsad üles juurida ja ära vedada ning korter tuli vabastada 1.septembriks 1934.a.

Uue sekretäri valimine toimus 1.augustil 1934.a.Kohale kandideeris 21 kandidaati. Valiti Otto Münther (alates 25.juunist 1936.a.Otto Müriste).Vallasekretäri palgaks määrati 90.-kr.Palgale lisandusid "prii korter" vallamajas koos kõrvalruumidega, tasuta küte ja valgustus,aiamaa,2 ha põllumaad ühes heina-ja karjamaaga. 19.augustil 1932.a.toimus ka vallasekretäri abi valimine.Kuulutused ilmusid "Vaba Maas" ja "Päevalehes".Kandideeris 18 isikut.Isiklikult tuli kohale kuus.Valiti Ella Helm,sünd.1900.Esialgu määrati katseaeg.Lepingus oli märgitud,et kui töötaja oma

kohustusi korralikult ei täida, lõpeb leping ette ütlemata. Korraliku töö korral jõustus leping 1. jaanuaril 1933. a. Leping sõlmiti määramata ajaks. Palk oli 45.- kr.

Neid andmeid, mis iseloomustaksid valla ametnikke, on vähe. Vallavanem Eduard Saar oli tööle asumisel 27 -aastat vana endise ministeeriumikooli haridusega, vallavanema abi Johannes Salm 30-aastane 6-klassilise haridusega, teine abi Eduard Treimann 34-aastane endise ministeeriumikooli haridusega, vallavanem Rudolf Veinberg 36-aastane ja haridust oli 3 kl.

Vallasekretäride kohta on Tallinna Linnaarhiivis toimikud, kus on kirjas haridus ja teenistuskäik.

19. saj. oli enamik volikogu liikmeid kirjaoskamatud. 15. mail 1874. a. võttis volikogu koosolekust osa 8 volimeest. Kõik kirjutasid allkirja asemel kolm risti. 16. veebruaril 1883. a. oli koosolekule tulnud 10 volikogu liiget. Kõik kirjutasid allkirja asemel ristid. 1890. aastaks oli olukord natukene muutunud. 2. juunil oli täiskogu koosolek. Kohal oli 39 saadikut, 13 kirjutasid allkirjad, 23 ristid.

VALLAVANEMAD JA ABID.

1916 - Hans Lindemann, abid Jüri Miklas, Hans Kleemann, Mihkel Refeld, Jaan Aud.

1917 - August Blatt

27.01.1918-26.02.1918 - Ado Tõnson, abid Jüri Woormann, Juhan Ööre, Mihkel Wetson, Eduard Kerdi.

26.02.1918-18.11.1918 - August Blatt, abid Mart Uus, Otto Vilibert.

18.11.1918-1919 - Jüri Räästas.

1919-7.04.1921 - Mihkel Rehveet.

7.04.1921-13.07.1921 - Oskar Miil.

13.07.1921-7.05.1922 - Johannes Hitze, abid Ado Tõnson, Jüri Telliskivi.

7.05.1922-1.01.1923 - Ado Tõnson, abid Jüri Telliskivi, Jaan Moose.

1.01.1923-15.03.1924 - Jaan Elb.

15.03.1924-29.12.1924 - Ado Tõnson, abid Jaan Radiin, Jüri Telliskivi.

29.12.1924-23.03.1927 - Mats Tamberg, abid August Kleemann, Jüri Telliskivi.

23.03.1927-28.11.1928 - Mart Rossmann, abid Jaan Moose, Vaksman.

28.11.1928-24.04.1930 - Otto Salm.

24.04.1930-9.10.1930 - Mihkel Rehfelt.

9.10.1930-19.02.1934 - Rudolf Veinberg, abid Jüri Vaksmann, Puhkan.

19.02.1934-5.08.1940 - Eduard Saar, abid J. Salm, E. Taremaa.

5.08.1940 - Eduard Veelma, abid Vladimir Ruus, Eduard Kommits.

Valla sekretärid: 1916-1927 - Karl Eerik, 1927-1934 - Johannes Tomson, 1934 - Otto Müriste.

Vallasekretärid.

Karl Eerik. Sündinud 18.09.1898 Lelle vallas. Hariduse sai Lelle vallakoolis. 1914. a. lõpetas Väandra kihelkonnakooli. Esialgu oli sekretäri abiline ja hiljem Järvakandi valla sekretäri asetäitja teise vastutusel. Iseseisvalt sekretär 4. märtsist 1918 Kehtna vallas.

Johannes Tomson. Sündinud 19.10.1898 Tori vallas. Hariduse sai Pärnu I Algkoolis, mille lõpetas 1914. Peale sõda õppis Pärnu Kõrgema Algkooli III kl. 1917. a. Oli Vee ja Lelle vallas sekretäri abi. Iseseisev vallasekretär oli Tammiste vallas 1924-1927. Ajavahemikul 1927-1934 vallasekretär Kehtnas. Vabastati töölt vabariigi valitsuse otsusega omavalitsuse järelevalve seaduse täiendamise akrediidi §3 alusel. Otto Müntzer-Müriste. Sündinud 2.08.1896 Virumaal Vao vallas. Hariduse sai Uudeküla 2. kl. ministeeriumikoolis. Õppis ka Tapa Linnakooli 3. klassis. Alustas tööd kontoriametnikuna Tamsalu raudteejaamas 1914. a. 1915-1918 oli I maailmasõjas. Oli vangina Venemaal kuni 1922. a. märtsikuuni. Oli lühikest aega vallasekretäri abi Juuru vallas. Omandas Viru Maavalitsuse juures vallasekretäri kutse 1923. a. järgnes töö Inglise vallasekretärina kuni 1934. a., mil asus tööle Kehtna vallasekretäriks. Kehtnas oli Otto Müriste palk esialgu 90.-kr. kuus. 1935. a. kõrgendati palka 100-le kroonile. Palgale olid lisaks tasuta korter, küte, valgustus, 2 ha põllumaad, heina- ja

karjamaa.

VALLA EELARVE.

Valla sissetulekuallikateks olid mitmesugused maksud. 1923.a. olid järgmised maksud: liikumata varanduste maks (maad, hooned, vabrikud jne. 110 300 mrk.), tulumaks (41 000 mrk.), tööstusmaks (130 500 mrk.), isikumaks (mees 455 mrk., naine 317 mrk. - 124 700 mrk.). Vallale laekusid ka rahad valla hoonete ja maade rentidest (8000 mrk.) ja Kehtna Tarvitajate Ühisuselt piirituse müügist (30 000 mrk.). Maksustatud olid ka sõiduhobused ja sõiduriistad. Vald planeeris 1923.a. sissetulekuteks 444 500 mrk. Suuremaid kulutusi nõudis vaeste ülalpidamine (abirahad, arstimine, matmine, vaestemaja ülalpidamine - 73 280 mrk.), haridus (koolivanemate päeva- ja sõidurahad, küte, valgustus, kantseleikulud, hoonete parandus, inventar ja õppeabinõud, abirahad vaesematele õpilastele, kooli maade ja hoonete rent - 90 500 mrk.). Vallavalitsuse ülalpidamiseks (palgad vallavanemale, abidele, sekretärile, käskjalale ja abijõule, päeva- ja sõidurahad valla ametnikele, vallanõukogu liikmetele, mitmesuguste komisjonide liikmetele, kantseleikulud, mitmesugused majanduskulud) kulus 233 450 mrk. 1938.a. oli Kehtna valla eelarve 19 256.81 kr., Kehtna Algkooli eelarve samal aastal 2353.50 kr.

VALLAVALITSUSE TEGEVUS.

Vallavalitsusse kuulusid vallavanem, vallavanema abid (2) ja sekretär. Vallavalitsuse koosolekud toimusid igal nädalal kindlaksmääratud päeval ja kellaajal. Vallavalitsuse ülesandeks oli vallavolikogu koosolekute ettevalmistamine ja korraldamine. Vallavalitsuse koosolekutel arutati peamiselt samu küsimusi, mis volikogu koosolekutelgi. Enne volikogu koosolekut saadeti päevakord kõigile volinikele tutvumiseks. Volikogu koosoleku protokoll tekst oli vallamajas väljas vallaseaduses ette nähtud tähtaja jooksul. Sellega võisid tutvuda kõik volikogu koosolekust osavõtjad ja proteste esitada.

Mõned näited vallavalitsuse koosolekute arutelust.

3. juunil 1925.a. arutati lastevanemate nõudmisel Kehtna Algkooli juhataja Mihkel Kuke sobivust koolijuhataja ametisse.

28. augustil 1925.a. oli päevakorras "Päevalehes" ilmunud laimav artikkel. Otsustati artikli autor kindlaks teha ja laimamise pärast vastutusele võtta. Artikli sisust juttu ei tehta. Sama aasta 29. septembril murti vallamajja sisse ja lõhuti ära rahakapp. Vargust ei mainita.

28. juunil 1927.a. arutas vallavalitsus õpetaja Hilda Viktori "lahtiregistreerimist". Protokollis märgiti "lastevanemate arvates võiks koolis õpilaste arenemispind ja kooli

distsipliin kõrgem olla. Põhjuseks on meesõpetajate vähene arv ja õpetaja Hilda Viktori halb töö". Õpetaja sai "lahti registreeritud".

9. novembril 1928.a. arutati Kehtna Algkoolile õmblusmasina ostmist. Vallavalitsus ei pidanud õmblusmasina ostmist vajalikuks. Osteti hoopis valla kantselesse uuetüübiline hõõglamp.

17. septembril 1929.a. arutusel olnud küsimus oli sõnastatud "Vallamaja eest sireni põõsaste maharaiumise asjus." Küsimuse lahendamiseks tegi vallavalitsus järgmise otsuse:

"1. Vallamaja esikülje akende alt sireni põõsad üles juurida.

2. Õpetaja Taalfeldi akna all olev endine väljakäigu koha auk mulda ehk liiva täis vedada.

3. Puukuuri kogunenud prügi välja vedada.

Eelnimetatud töö lasta ära teha Alfred Baronit, kellele makstia selle töö eest 4 kr. 50 senti."

18. detsembril 1931.a. otsustati Kehtna avalikule raamatukogule raamatukapp teha lasta.

31. jaanuaril 1933.a. arutati Harju Maavalitsuse ringkirja endiste kogukondade

ellukutsumisest. Kehtna vallavalitsus ei pooldanud endiste kogukondade ellukutsumist.

KODUKORD

Vallavolikogu töö korraldamise aluseks oli kodukord. Esimene kodukord võeti vastu volikogu koosolekul 10. juunil 1925. a. 1927. a. tehti kodukorda mõned parandused.

Kodukord kehtis kuni Eesti Vabariigi lõpuni 1940. a.

Kodukorra järgi olid vallavolikogu koosolekud avalikud, kuid volikogu võis neid vajaduse korral ka kinniseks kuulutada. Koosolekuid juhatas vallavanem, viimase äraolekul üks tema abidest. Koosolekul oli keelatud korda rikkuda (käratseda, vilistada, trampida, suitsetada, alkoholi pruukida). Koosoleku juhatajal oli õigus kõnelejaid, kes teemast kõrvale kaldusid või solvavaid väljendeid kasutasid, koosolekult kõrvaldada. Samuti võis koosoleku juhataja koosoleku lõpetada, kui nõukogu liikmete käitumine ei võimaldanud koosolekut jätkata. Koosolekust võisid osa võtta kõik kained vallakodanikud. Kodukorras oli 34 punkti.

VALLA PIIRID

Valla piirid olid volikogus arutusel esimest korda 13. veebruaril 1922. a. Arutati Haakla küla elanike palvet "end Kehtna vallast lahutada ja Lelle valla külge kinnitada".

Volikogu ei rahuldanud seda palvet. Sama aasta 18. aprillil korraldati Haakla küla elanikele rahvahääletus. Pärast rahvahääletust esitasid Haakla küla elanikud vallavalitsusele protestikirja, millel oli 13 allkirja. Protestikirjas märgiti, et rahvahääletuse koosoleku juhatuses oli kirjatoimetajana alaealine isik ja koosoleku juhataja Mihkel Rehfelt oli hääletuse alguses pidanud kihutuskõnet Lelle valla külge liitmise kasuks. Hääletamisruumi ümbruses pruugiti rohkesti viina ja õlut. Vahepeal hääletamine katkestati ja sedelid olid lahtise mütsi sees 1½ tundi valveta.

Vallavolikogu arvestas neid puudusi ja otsustas "...ette tulnud vormivigade, kihutuse ja väärnähtuste pärast tunnistada hääletus mitte õigeks ja uus rahvahääletus ette võtta".

Harju Maakonna administratiivosakonna ringkirjaga 13. maist 1925. a. tehti Kehtna vallavalitsusele ettepanek arutada volikogu istungil valla piiride küsimust. Volikogu ettepanek oli "... Kehtna valla piiride õiendamiseks tuleks valla külge liita Rapla valla Valtu piirkonnast Saksa ja Nurme külad ja Järvakandi Lellapere kogukonnast Kokuta küla. Haakla küla võib Lelle valla külge liidetud saada ainult juhul, kui Rapla ja Järvakandi valla nimetatud külad Kehtna valla külge liidetakse. Vastasel korral jääb vald liiga väikeseks. Ka jääb Haakla küla lahutamise puhul valla piir liiga sopiliseks."

Protokollidest ei selgu, kuidas küsimust lahendati.

Valla piirid tulevad volikogu koosolekul uuesti arutusele 29. juunil 1938. a. Aluseks oli vabariigi valitsuse valdade territoriaalse ümberkorraldamise kava. Harju

Maavalitsuse administratiivosakonna ettepanek oli Kehtna vallale Inglise vallast juurde liita Palu, Kädva ja Sonni külad ja eraldada Selja, Haakla ja Lalli külad ja Lalli aleviku. Kehtna vallavalitsus esitas volikogule kinnitamiseks järgmised ettepanekud: "1. Inglise vallast eraldada ja liita Kehtna valla külge Paluküla 253 elanikuga, Kädva küla 228 elanikuga, Sonni küla 101 elanikuga. Kädva külast eraldada Soosalu talund 5 elanikuga ja liita Kaiu valla külge. Rapla vallast eraldada ja liita Kehtna valla külge Saksa külast 21 talundit 95 elanikuga. Põhjuseks on see, et nimetatud küla on tervikuna territoriaalselt kokkukuuluv Keava alevikuga. Elanikkond on tihedas sidemes Keava alevikus asuvate asutistega nagu raudteejaam, algkool, piimaühing, auruveskid, kauplused ja seltskondlikud organisatsioonid.

2. Eraldada Kehtna vallast ja liita Lelle valla külge Haakla küla 44 elanikuga ja Selja küla 42 elanikuga. Eraldada Kehtna vallast ja liita Järvakandi valla külge Tõvasoo talu 1 elanikuga, kuna see asub Järvakandi vallas Läänemaa piiril. Lalli küla ja Lalli aleviku piirkonna Lelle valla külge liitmist mittesoovitavaks pidada, kuna viimaste eraldamisel kaoks territoriaalne side praeguse Kehtna valla ja juurdeliitmisele

tulevate Inglise valla osade vahel. Lelle vald lõikuks siis terava kiiluna Kehtna valla territooriumi ja Kehtna vallavalitsuse ametnikud peavad ametikohuseid täites läbima Lalli küla, kuna seal on ainuke kasutamiskõlblik tee."

Pärast muudatusi oleks Kehtna valla elanike arv 2535. Volinik Otto Salm tegi täiendava ettepaneku liita Kehtna valla külge ka Rapla vallast Põrsaku küla 18 talundi ja 80 elanikuga ja Järvakandi vallast Kokuta küla 10 talundi ja 36 elanikuga. Ettepanekud võeti vast. Ettepanekud kavade teostamisel oleks elanike arv vallas 2651.

1939. a. taheti külade nimesid muuta. Elanike soov: Keava - Keedenpää, Nadalama - Nadalamaa, Ohekatku asundus - Voore küla, Oora - Voorekonna. Ööre jätta muutmata.

Volikogu otsus: Keava asundus - Keava küla, Nadalamaa, Ohekatku asundus - Põhja küla (seal asunud vanaaegne Põhja talund), Oora küla - Hiie küla, Ööre küla - Oja küla (Ööre küla oli juba 1935. a. nimetatud Hiie külaks).

Külavanemad (protokollides ka käsuandjad kümnikud) määrati kindlaks tähtjaks. 1939. a. oli see 1. aprillist 1. juulini ja 1. juulist kuni 31. detsembrini. Külavanemate funktsioonidest protokollides juttu ei ole. Arvata on, et nad olid peamiselt valla informatsiooni levitajad.

Mõned näited. 1922. a. olid käsuandjad (külavanemad) järgmised talupidajad:

1. Käbi küla - Mats Hamburg
2. Kalbu I küla - M. Kleemann
3. Kalbu II küla - Jaan Kranach
4. Nadalama küla - Johan Treimann
5. Nurme küla - D. Janson
6. Koogimäe küla - Juula Haljama
7. Vastja küla - Jüri Rästas
8. Haakla küla - Mihkel Veltson
9. Linnaaluste I küla - Johannes Jaanson
10. Linnaaluste II küla - Hans Knumann
11. Keava küla - Johannes Simastel
12. Lalli küla - T. Kimmel
13. Palasi küla - J. Roosberg
14. Oore küla - Johannes Kuurmann
15. Ööre küla - Mihkel Aud
16. Rõue küla - Jüri Katkosild
17. Ohekatku I küla - Jüri Aud
18. Ohekatku II küla - Johann Lehtmets

1939. a. määras volikogu külavanemateks järgmised isikud:

1. Käbi I küla - Voldemar Pärn
2. Käbi II küla - Jaan Jääts
3. Käbi III küla - Johannes Kaljula
4. Kalbu I küla - Hans Joorets
5. Kalbu II küla - Aleksander Link
6. Vastja I küla - Hans Pärt
7. Vastja II küla - Rudolf Lass
8. Selja küla - Jaan Aud
9. Lalli küla - Jüri Vaarmets
10. Palasi küla - Eduard Tammaru
11. Ööre küla - Aleksander Jüris
12. Hiie küla - Otto Uus
13. Rõue küla - Jaan Saar
14. Ohekatku I küla - Eduard Jääts
15. Ohekatku II küla - Aleksander Lipp
16. Ohekatku asundus I - Jaan Ööre
17. Ohekatku asundus II - Mihkel Randma

- 18.Nadalama küla - Rudolf Roosma
- 19.Nurme küla - Jaan Nurmsalu
- 20.Vene küla - Rudolf Pihlakas
- 21.Koogimäe - Johannes Kleemann
- 22.Keava alevik - Eduard Linamaa
- 23.Keava asundus - Jüri Argel
- 24.Linnaaluste I küla - Artur Perandi
- 25.Linnaaluste II küla - Johannes Miklas
- 26.Kehtna riigimõis - Richard Häidkind
- 27.Paluküla I - Anton Tõntson
- 28.Paluküla II - H.Lemberg
- 29.Paluküla III - Hindrek Velberg
- 30.Paluküla IV - August Isak
- 31.Mäetaguse asundus - Heino Veersalu

VAESTE HOOLDUS

"Vaeste abirahade asjad" on olnud arutusel peaaegu igal vallanõukogu ja vallavalitsuse koosolekul.6.veebruaril 1922.a.kirjutas "Vaba Maa" " ... Kehtna vallal on ülal pidada 22 vallavaest.Kulud kahele vallavaesele on 24 marka aastas,kahele 240 marka aastas,ühele 420 marka aastas,üjele 480 marka aastas.Kõige suurem abiraha,7200 marka aastas,määrati ühele vallavaesele.Maakonnavalitsus nõuab vallavalitsuselt lähemat selgitust nende abirahasummade üle."

Abirahasaajate nimekirjades on olnud 1924.a.26 nime.Veel pikemad olid "lootuseta isikumaksu" võlgade kustutamise nimekirjad (surnud,teadmata äraolek,vaesus,kaitseväeteenistus,hoole alla võtmine).1924.a. oli nimekirjas 87 nime,1938.a.136 nime.Suureks probleemiks oli ka vallavaeste paigutamine ja hoole alla võtmine.1919 a. 16.juulil oli "Tallinna Teatajas" artikkel "Vaestemajade asutamine valdadesse",kus märgiti,et Kehtna vallas asub vaestemaja Kehtna-Kalbu koolimajas,kus elavad mõned vaesed.Vaestemaja küsimust arutati korduvalt.1921.a.märgitakse volikogus,

et üüritud vaestemaja tuleb maha lõhkuda.On vaja uut vaestemaja.Samal aastal osteti Otto Poltovilt 12000 marga eest vallale uus vaestemaja.Aga juba 1924.a. otsustati vallavaesed tühja Vastja koolimajja panna.Samal ajal on probleemiks ka vaestemaja elanike omavaheline läbisaamine.Lahendus leiti selles,et üks elanik peab välja kolima.

Veelkord on Kehtna valla vaestemajast juttu 1931.a.15.septembril "Vaba Maas" ilmunud artiklis "Valla vaestemaja müügile".Artiklis kirjutati "... kuna Kehtna valla endine vaestemaja elamiseks kõlbmata on ja et valla vanadekodu on nüüd üle viidud vanasse Kalbu koolimajja,siis otsustab Kehtna valla volikogu endise vana vaestemaja ära müüa enampakkumise teel alghinnaga 40 krooni."
Vanas Kalbu koolimajas elasid vallavaesed 1940.a.-ni.

I 5.MAJANDUSTEGEVUS VALLA TERRITOORIUMIL

(ettevõtted,ärid,laadad,teenindus)

Vanimaks tööstusettevõtteks valla territooriumil tuleb pidada Kehtna mõisa viinakööki (hiljem piiritusevabrik).Sellekohase kinnituse saame kubermandurevident Dobermanni topograafilisest aruandest mõisa hoonestuse kohta,mis on ühtlasi vanimaks senileitud dokumendiks nimetatud küsimuses.

Kuidas hinnata Kehtna mõisa majanduslikku olukorda enne võõrandamist riigile? Dokumendid kõnelevad,et selleks ajaks olid hüpotekaarvõlad kasvanud üle 140 tuhande rubla ja ületasid ligikaudu 50% võrra mõisa väärtuse,mistõttu mõisa endine omanik võõrandatud vara eest mingit tasu ei saanud.Kui mõned mõisaomanikud palusid endisi mõisu tagasi rendile,et jätkata alustatud maaparandustöid ja tõukarja kasvatust,siis H.von Lilienfeld muretses ainult saamata jäänud raha ja majajäänud "supelusvannide" pärast.Teda kui tarbijat ja elunautijat iseloomustab ka mõisahoone

interjöörikuunduse vaim. Ka tehnikauudised olid talle eelkõige mugavuse loomiseks (auto, elektriiaam).

Omariikluse algul oli majandus pikkadest segadusaastatest kõvasti kannatada saanud. Põllumeeste olukorda Kehtna vallas kirjeldab "Tallinna Teataja" 1919. a. järgmiselt: "Kariloomi pole tarvilisel arvul. Hobused talve käes enamasti sumud. Põldude rammutamine jääb puudulikuks."

Põllumajanduse arengus oli aga toimunud suur muudatus: rahvas sai oma maa üle peremehelikud õigused. Peremehetunne virgutab looma uusi väärtusi. 1921. a. registreeriti Kehtna vallas järgmised ettevõtted:

1. Hendrik Muska auruveski
2. Jaan Rossmanni tuuleveski
3. Keava Rehepeksu Ühisus
4. Hans Tambergi tuuleveski
5. Ohekatku Rehepeksu Ühisus
6. Ohekatku Turba Osaühisus
7. Keava Turbatööstus
8. Kehtna Mõisa Piiritusevabrik
9. Tõnu Rägastiku tuuleveski
10. Johan Kontameti lubjaahi
11. Jaan Kallmanni lubjaahi

1926. a. on juba märgitud ettevõtetele lisandunud:

1. Johan Kontameti pagaritööstus
 2. Keava Ühispiimatalitus
 3. Jakob Schleicheri lubjaahi
 4. Hans Ringenfeldti telliskiviahi
 5. Karl Kinghofi ahjupottide valmistamine
 6. Mihkel Saulepi saekaater
29. aprillil 1938. a. arutati valla volikogus tööstusmaksu määramist ettevõtetele.

Maksustati järgmisi ettevõtteid:

1. Artur Mobeli rätsepatöökoda
2. Johanna Nääri rätsepatöökoda
3. Reinhard Zilberti pagari- ja kondiitriäri
4. Jaan Kallmanni pagari- ja kondiitriäri
5. August Rossmanni jahuveski
6. Hendrik Muska jahuveski
7. Johannes Mahoni jahuveski
8. August Käärti tapamaja
9. Jaan Katkusilla tapamaja
10. Hendrik Muska puu- ja tiseritöökoda
11. August Ringefelti puu- ja tiseritöökoda
12. Herman Ehasalu puu- ja tiseritöökoda
13. Martin Ringefelti puu- ja tiseritöökoda
14. Jaan Rullikov- nahaparkal
15. Hans Habenichts-kingsepp
16. Karl Kinghof-pottsepp
17. Helene Ozolin-juuksur
18. Eduard Linamaa-sepp
19. Oskar Ross-sepp

Kauplemine toimus ka laatadel ja turgudel. Peale majandusliku tähtsuse omasid need ka olulist osa inimestevahelises suhtlemises. 1932. a. Eestimaa linnades 182 laata, maal 730.

1921. a. otsustas Kehtna valla volikogu asutada valda laada. Selleks paluti Viluma talu omanikult Mart Rossmanniilt luba laadaplatsi jaoks. Laata peeti igal aastal 21. aprillil ja 10. oktoobril.

Keavas asus laadaplats Põlma ja Altvälja talu kruntidel. Laat toimus igal aastal

1.märtsil ja 1.oktoobril.Keavas oli ka igal teispäeval turg.Turuplats asus kaupluse juures.

Majanduslikult raskeks aastaks kujunes 1927.a.Loodus ei võimaldanud saaki saada Moodustati ikalduskomisjon.

Raske majanduskriisi aasta oli ka 1932.11.novembril arutas volikogu 1932/33 eelarveaasta tasakaalustamist.Protokollis märgiti,et "tulud ei laeku.Eelarve võib lõppeda suure puudujäägiga.Et sellest hoiduda,tuleb võtta tarvitusele erakordsed abinõud:

1.Keelata 1.detsembri alates koolidel igasugune väljaminekute tegemine.Ainult petroleumi võib osta.

2.Jätta välja maksmata ka purustatud akna- või lambiklaas.

Otsus on tingitud üldisest majanduskriisist."

Samal aastal 23.detsembril oli päevakorras vallavaeste abirahade vähendamine. Põhjuseks toodi majandussaaduste hindade üldist langust.Koolil lubati siiski osta kriiti,pidada kirjavahetust ja telefoni kasutada.

Vallavolikogu ülesannete hulka kuulus mitmesuguste tegevuslubade andmine.

1921.a. soovis Johann Kontamet Lalli külasse restorani avada.Luba ei antud ja restoran jäi avamata.1925.a.taotles samasugust luba Keava elanik Ants Käärt.

Nimelt soovis ta Keava jaama juurde restorani ja öömaja avada.Ants Käärt sai tegevusloa.Restoran ja öömaja häirisid aga ümbruskonna elanikke,kes esitasid

volikogule palve restoran sulgeda.Volikogu ei sulgenud restorani.Samasuguse

palve esitasid Kehtna valla piires tegutsevad seltsid ja ühingud 1927.a.Ettepanek

lükati tagasi.Volikogu arutas veel kahel korral Keava restorani sulgemist,kuid lõplik

otsus oli "... seltside ja ühingute palve tähele panemata jätta."Ants Käärt sai 1928.a. uue tegevusloa.

I 6.KOOLIDE ARENG

Talurahva Seaduses,mis anti Eestimaal välja 1816.a. ja Liivimaal 1819.a.oli 2 § koolide kohta.Mõned näited seadusest."§ 516 Talurahva valla- ja kihelkonnakoolide jaoks on seatud:

I Vallakoolid

1.Igas kogukonnas peab üks kool olema,kus lapsi õpetatakse.Kaks ehk rohkem kogukonda,milledes ei ole mitte peale viiesaja (500) meeshinge,võivad ühte kooli omad lapsed panna.Koolmeister peab tubli ja selle poolest ,mis amet tarvitab, kohane mees olema.

12.Koolituba ei pea tervisele vaeva tegema,peab olema lahke ruumi poolest,seda mööda kuidas lapsi on ja ahjud peavad head olema,aknad peavad hingede peal käima ja toas pingid ja lauad olema."

Paragrahv is oli 19 punkti.Seaduse järgi arvati koolikohuslasteks 10-aastased lapsed.

Kirjandusmuuseumi materjalides on märgitud,et esimene kool Rapla kihelkonnas oli Järvakandi mõisakool,mis asutati 1841.a.Kool tegutses 1849.a.-ni.

Samast allikast saame teada kooli avamise kohta Kalbus 1844 (?).Õppetöö toimus

vanas kõrtsihoones,õlgkatuse ja paekivist korstnaga puumajas.1845.a.hakkasid

kooliharidust saama ka Ohekatku mõisakogukonna lapsed.Koolimajaks oli Rõue

kõrtsihoone.Lapsi oli 20.Ohekatku mõisakool tegutses 1863.a.-ni.1871.a.asutati

kool ka Vastja külasse.Õpilasi oli 25.1866.a.vallakogukonna seadusega pandi

kindlam alus omavalitsusele.Koolielu organisatsioonilisi küsimusi hakkas lahendama

vald.Koole hakati nimetama mõisa- või vallakoolideks.Kehtna Kalbu kool töötas

Kehtna mõisa kulul kuni 1889.a.-ni.6.septembril 1886.a.tuli Kehtna valla volikogu

kokku ja "... sai kõigi volimeeste poolt otsus tehtud,et Kalbu koolimaja ja laut saab

eestuleval aastal ehitatud."Uus koolihoone valmis 1889.a.

1870.a.avati ka Ohekatku Ööre külas valla kulul uus koolimaja.Keavasse ehitati esimene koolimaja 1872.a.

Vallad olid vaesed.Koolide ülalpidamine tegi raskusi.Ohekatku kooli kroonikas

11.03.1872.a.märgiti "... palju vaeseid nälja pärast kaebust tõstavad."1876.a.märkis kihelkonna koolikomisjon Ohekatku koolimaja kohta, et see on üks kitsamaid ja pimedamaid. Samal aastal remonditi Ohekatku koolimaja. Vallale läks see maksma 231 rbl. ja 48 kop.

Ka Vastja kooli peeti kehvades tingimustes. Kooli protokolliraamatust selgub, et ahi oli pidevalt korrast ära ja puud toomata. 1888.a. hilines kooli algus, sest tehti remonti kuna kooli polnud võimalik enam pidada. Kooli tegutsemise teisel aastal asus tööle Tõnis Liiver, kes töötas samas 25 aastat.

19. sajandil jäi koolide olukord vaevaliseks. Õpetuse tase oli madal. Rahvas oli vaene ja tuim. Puudus huvi hariduse omandamise vastu. Kooliskäimine oli lünklik. 1877. a. sügisel polnud esimesel koolipäeval Ohekatku koolis ühtki last. Tütarlaste õpetamisest ei peetud lugu. Kalbu koolis aastatel 1849-1864 käinud lastest olid 165 poisid ja 69 tüdrukud. Esimesed koolid töötasid juhuslikes hoonetes. Tavaliselt olid nendes vähe tulu andvad kõrtsid (Kehtna, Ohekatku).

1917. a. revolutsioon viis kolikambri tsaaride portreed ja eestpalved. 1918. a. muudeti õppeprogramme ja koolide nimetusi.

Haridusolude kohta Kehtna vallas ilmus 1919. a. "Tallinna Teatajas" sõnum "Kehtna valla Ohekatku, Kalbu ja Keava koolimajad on lagunened, aknad ja ukсед katki, katused lasevad läbi, ahjud ja lõõrid puhastamata, põrandad mädanenud."

Samal aastal arutas valla volikogu kooliruumide küsimust. Otsustati Kehtna algkooli viletsate ruumide asemele taotleda koolimajaks Kehtna mõisa härrastemaja. 1922. a. laiendati kool kuueklassiliseks. Kehtna kooli protokolliraamatust loeme: "Senine koolimaja ei mahutanud kolme klassiruumi ja internaati, nooremad klassid paigutati vallamajja." 1922. a. likvideeriti Vastja kool. Kui 1920. a. oli õpilasi Kehtna koolis 76, siis 1922. a. 153, 1923. a. aga juba 176. Kehtna kooli protokolliraamatust: "Õpilaste arv on juba nii suur, et hakkab tööle ka neljas komplekt. Et õpilasi paigutada, on vallamaja koosolekute saal vaheseinaga eraldatud. Üks klass paigutatakse vastvalminud Tuletõrje Seltsimajja." 1923. a. aga selgub, et mõisa härrastemajast saab hoopis tütarlaste kõrgem majapidamise kool. 22. juulil 1923. a. teeb Kehtna valla volikogu otsuse uue 6-kl. algkoolimaja ehitamise kohta. Algab uue koolimaja asukoha otsimine. Selles küsimuses ei ole volikogu liikmete hulgas üksmeelt. Ühed arvavad, et õige koht on Ohekatku, teised Mart Rossmanni talumaa. 1924. a. juuliks on seda arutatud juba kuuel volikogu koosolekul. 1924. a. ilmub "Vaba Maas" artikkel "Vaenelaps-kool Kehtnas." Artiklis märgiti "Kool asub nii viletsates majades (koludes) nagu seda praegu võib leida ainult kuskilt metsakolkast." Vaidlused koolimaja asukoha üle jätkuvad järgnevatel volikogu koosolekutel. Neid on 1927. a. -ks peetud viisteist. 26. septembril 1927. a. teeb volikogu otsuse: "... ehitada koolimaja Mart Rossmanni talumaadele." 14. oktoobril otsustati "maamõõtja välja tuua". Järgnevatel koosolekutel arutatakse, kas ehitada koolimaja keskküttega või ahjuküttega. 19. märtsil 1928. a. selgub, et koolimaja ehitatakse ahjuküttega. 28. juunil 1928. a. kuulab volikogu Kehtna valla elanike palveid ja avaldusi ehituse ja asukoha suhtes. Volikogu teeb otsuse "... avaldused tähele panemata jätta." 7. septembril 1928. a. teatab vallavalitsus, et ta Mart Rossmanni ehk Villema talu maad ei soovi ja kooli sinna ei ehitata. Kool ehitatakse hoopis Kalbusse. Algab koolimaja ehitamine. Mitmesuguste ehitustööde väljapakkumine on arutusel üheksal volikogu koosolekul. 19. detsembril 1929. a. kannab ehitustööde vastuvõtmise komisjon volikogule akti ette. Volikogu leiab, et seni, kuni kõik tööd ei ole tehtud, ei saa Kehtna koolimaja vastu võtta. Päevakorda tõuseb veelkord keskkütte küsimus. Arutati ka vesivarustuse sisseseadmist. Mõlemad küsimused jäävad lahtiseks. 26. veebruaril 1931. a. toimub koolimaja hindamine. Hinnaks jäi 60 000.-kr. Ühe volikogu liikme poolt tehti ettepanek koolimaja õnnistamise pidulikult aktusel anda koolile valla poolt kingitus. Ettepanek lükati tagasi. Koolimaja õnnistati 1. mail 1931. a. 6. mail 1931. a. ilmus "Vabas Maas" artikkel "Moodne koolimaja Harjumaal." 27. juunil 1931. a. tuli valla volikogu kokku, et arutada uue koolimaja "remonteerimise" küsimust. Kehtna valla volikogu arutas ajavahemikul 1919 - 1931 uue koolimaja ehitamist

viiekümne üheksal (59) koosolekul.

Kaadripuudust koolides tol ajal ei tuntud. 22.juunil 1922.a.toimus Kehtna valla volikogus Kehtna Kalbu koolile uue juhataja ja 2 õpetaja valimised.Kandideeris 29 isikut.1923.a.kandideeris ühele kohale 5,1925.a.9 isikut.1925.a.valiti Kehtna Kalbu koolile jälle uut juhatajat ja üht õpetajat.Kandidaate oli 21.

Eesti Vabariigi suhtumist hariduse andmisse väljendab õpetaja ametitöötuse tekst. AMETITÖÖTUS.Mina töotan ja vannun ustavaks jääda Eesti demokraatlikule Vabariigile ja tema seaduslikule valitsusele ning oma südametunnistuse järele ausasti täita kõiki neid kohuseid,mis minu kätte usaldatud amet mulle peale paneb, teades,et seadus ametikohustuste rikkumist karistab.

Selle ametitöötuse lehe järgi andsin pühaliku ametitöötuse. Kuupäev,allkiri.

Kehtna kooli õpetajatest on arhiivitoimikud säilinud Evi Põldaril (Taalfelt-Kivimaa) ja Liisa Saukasel.

Mõned andmed Evi Põldari toimikust.Evi Põldar sündis 2.jaanuaril 1902.a.Lõpetas Tapa Ühisgümnaasiumi ja Tallinna õpetajate ettevalmistuskursused 1924.a.Kehtna Algkooli õpetajana asus tööle 1.augustil 1924.a.1.augustil 1935.a.omistati haridus- ja sotsiaalministeeriumi otsusega vanemõpetaja kvalifikatsioon.Ametitöötuse andis 24.septembril 1931.a.

Kauaaegse õpetaja Evi Põldari mälestused Kehtna koolist.

Rootsil oli abiõpetajaks Juhan Oras,kelle vend Jüri oli Kehtna vallakirjutaja.Roots ei osanud vene keelt ja pidi käima Tallinnas vene keele kursustel.Kui Roots vene keele puuduliku tundmise pärast ei saanud enam õpetajaks olla,siis asus ta elama kooli tallu ja õpetajaks jäi Juhan Oras.Oras oli range ja nõudlik õpetaja.Ta nõudis õpilastelt järjekindlalt püstitõusmist vastamisel,kontrollis sageli õpilaste puhtust.Käis sageli kontrollimas,et õpilased teel ulakusi ei teeks.Oras oli vasakpoolsete vaadetega mees,kes oli segatud 1905.a.revolutsioonilisse tegevusse.

Grünthali mäletatakse kui erilist ägedaloomulist meest,kes tõstnud isegi koolimaja ukсед eest ära,et poisid ei saaks nendega kõmmutada.Klassis olnud tal kaasas pikk vits,millega tõmmanud vahel üle pika 6-õpilase laua.

Kuljus oli esimene õpetaja,kes alustas ümbruskonnas rahvaharidustööd.Õhtuti kogunes koolimaja hulgaliselt noori lauluharjutustele.

1919.a.laiendati kool neljale õppeaastale.Koolis töötas 2 klassikomplekti kahe õpetajaga.1922.a.-st alates oli kool kuueklassiline.Muutused ka kooli nimetused.

1915-1920 nimetati kooli Kehtna Kalbu 2-kl.Rahvakool,1920.a.Kehtna Kalbu Kõrgem Rahvakool,1921.a.Kehtna Kalbu Kõrgem Algkool.1922-1944 nimetati kooli Kehtna 6-kl.Algkooliks.

1924.a.valiti Kehtna vallavolikogu poolt uuteks õpetajateks Paul Ambur,Leida Rütel ja Evi Taalfelt.Noored õpetajad sattusid vastuollu toleaegse juhataja Mihkel Kukega.Noortele õpetajatele ei meeldinud Kuke ebapedagoogiline käitumine,halb koolikord ja lagunenu õppevahendid.Maakoolivalitsus ei osanud tüli teisiti lahendada,kui soovitas kõigil lahkuda.Jäi ainult õpetaja Taalfelt.

Paul Ambur on oma tööaastast kirjutanud romaanis "Talvised rändlinnud".

August Saukas oli noor,tragi ja nõudlik.Ta mängis hästi viulit.Oli väga muusikaalne. Temast sai ka 40-liikmelise segakoori juht.

Eduard Merimaa teeneks tuleb lugeda seda,et 1.jaanuaril 1944 sai kool elektrivalgustuse.1944/45 õ.-a-oli koolis 154 õpilast.

KUNAGISED ÕPILASED KEHTNA KOOLIST.

Otto Teesalu - Kool asus üle tee.Katus oli kaetud õlgedega.Õpilaste jaoks oli üks klassituba,kus olid koos 3 aasta õpilased.Päevas oli umbes 7 tundi.Õpilasi oli umbes 40.

Anna Reino - Õpetati rehkendamist,lugemist,kirjutamist,katekismust,piiblit.Kooli kontrollisid inspektorid ja vallavanem.

VASTJA KOOL 1894.

Miina Rütja - Kool oli 3-klassiline.Õpetajaks oli Reinu talu peremees Tõnis Liiver.Kooli korda kontrollis Seppari talu peremees Mats Saulep.

KEHTNA KOOL 1893-1918.

Salme Kongi - Suurematest üritustest oli Romanovite dünastia 300 a. juubeli tähistamine. Juubelit tähistati vallamajas, kus toimus volikogu pidulik istung. 1913. a. oli ülekihelkonnaline laulupidu Raplas praeguse haigla vastas oleval maa-alal.

Karla Malla 1898-1901 - Tunni pikkus oli 60 minutit, vahetund 10 minutit. Vahel oli tunni ja vahetunni pikkus kuidas juhtus. Koolis kirjutati tindi ja sullepeaga. Koolis hakati käima 10-aastaselt. Koristajat ja ahjukütjat ei olnud. Õpilased tegid kõik ise. Ahjukütjaid kutsuti "tukkussideks".

Paul Rummo 1918-1924 (kirjut. 1963) - See oli üks korratumaid ja segasemaid perioode eesti kooli ajaloos programmide ähmasuse, õpikute puudumise ja õpetajate pideva vaheldumise tõttu. Neil aastail kool ometi kasvas ja ma olin Kehtna 6-kl.

Algkooli esimeste lõpetajate hulgas. Mul on põhjust sügava tänutundega meenutada tollal veel noorukesi õpetajaid Elisabet Lübecki-Linnust, Anni Saaristet ja Marta Grauberg-Naaberit, kes paljude teiste tollal vahelduvate õpetajate hulgas töid pisut troostitusse kolkakooli palju värsket hingust. Suurelt osalt nende arvele tuleb lugeda mu tookordseid ja hilisemaid kirjanduslikke harrastusi ja küllap nad mu koolikaaslastes oskasid äratada kiindumust muudelegi tööaladele.

Bernhard Reino 1922 Kehtna kool - Olin siis 1. või 2. klassis, kui kooli tuli uus noor õpetaja Evi Taalfelt. Meile lastele hakkas ta kohe meeldima. Tema tunnid olid väga huvitavad. Eriti meeldisid laulutunnid, sest ta oskas meid kõiki laulma panna. Hiljem õpetas ta matemaatikat. Ka need tunnid olid huvitavad. Kellelgi ei tulnud mõttessegi viilida. Pedagoogilistel nõupidamistel olid tal alati otsustavad ja asjalikud ettepanekud ja nõuanded.

Kehtna Kalbu kooli juhatajad.

- 1850 - 1851 Juhan Tulp
- 1851 - 1852 Jüri Laipmann
- 1853 - 1859 Jaan Palm
- 1859 - 1877 Tõnis Veidebaum
- 1877 - 1880 Jaan Jammer
- 1880 - 1899 Jaak Roots
- 1899 - 1905 Juhan Oras
- 1906 - 1914 Joosep Grünthal
- 1914 - 1915 Eduard Rossmann
- 1915 - 1918 Aadu Kuljus
- 1918 - 1919 Elisabeth Lübeck
- 1919 - 1920 Anna Saariste
- 1920 - 1921 Tentil Neumann
- 1922 - 1925 Mihkel Kukk
- 1925 - 1926 Ernst Rungi
- 1926 - 1940 August Saukas
- 1940 - 1941 Liisa Saukas
- 1941 - 1943 Otto Salm
- 1943 - 1954 Eduard Merimaa

OHEKATKU KOOL SEL SAJANDIL

Ohekatku kogukond sai oma nime Ohekatku mõisast. Seda kogukonda piirasid kolmest küljest sood, rabad ja ühest küljest põllumaad. Elanikud olid enamjagu vaesed sooäärsete kohtade pidajad. Mõned talud olid parema põllupinnaga. Seetõttu on selle kogukonna areng nii majanduslikult kui ka kultuuriliselt olnud aeglane. (Ohekatku kooli kroonika.)

1913. a. on kooli protokolliraamatus kirjutatud :

1. Kooli kaev on mitu aastat puhastamata, vesi on sogane ja rikutud.
2. Ämber on kaevu kukkunud ja ei saa vett kätte.
3. Koolitoa põrand tahab pesta. Tarvis vallast pesijat saata."

1904.a. 24.september :

"Paari nädala pärast algab igal pool õpetus.Meil on mitmed puudused parandada. Ohekatku vald on väga visa oma kooli eest hoolt kandma.Tuleb ehk see rahva vaesusest.Võimata, sest rahvas elab üsna jõukalt.See tuleb hariduse puudusest, tuimusest koolide ja õpetajate vastu, vanameelsusest."

Õppetöö algas sama aasta 13.oktoobril. 1905.a.oli probleemiks katkine ahi ja kütte puudus.Küttepuududst tunti pidevalt.

Suureks probleemiks on olnud Ohekatku laste halb kooliskäimine.15.oktoobril 1909. a. kirjutab koolmeister Jüri Lutvei "...täna sai tööga alust tehtud.8 last tuli kooli,peaks

olema 30.Mõned vanemad toovad oma lapsed alles paar nädalat enne jõule kooli." 26.oktoobril 1919.a.käis koolivanem kooli vaatamas.Selgus,et õpetajal puudus nende laste nimekiri,kes kooli peavad tulema.

1917.a. pidi õpetus algama 15.oktoobril,aga et lapsi ei tulnud,siis algas koolitöö 19.oktoobril.Viimased kanded õppetöö kohta olid aprillikuus.

1.septembrist 1935.a. asus tööle juhatajana Juulius Talpsepp.1.oktoobril palus ta aga ennast aastaks vabastada,sest ta soovis edasi õppida Eesti Vabariigi Konservatooriumis.Teda hakkas asendama abikaasa Hilja Talpsepp.Kehtna valla volikogu kinnitas Hilja Talpsepp´a igal aastal üheks aastaks tööle.Nii tehti kuni 1940.aastani.Vallavanem Saar põhjendas (oma) seda sellega,et õpetajat ei saavat siis valitseda,kui ta on kohale kinnitatud,kui aga õpetaja on igal aastal lahtilastav,siis ta on alandlik.Saar ütles:"Vaadake,mis loeb teie haridus,kui teie saatus on minu peos.Mina võin teid paigale jätta või lahti lasta."

19.märtsil 1928 tegi Kehtna valla volikogu otsuse ehitada Ohekatku uus koolimaja. Koolimaja valmis 1930.a.

Vastja koolimaja pühitseti 1907.a.13.detsembril 1923.a. tegi Kehtna valla volikogu otsuse avada Vastjasse kool.Kool suletakse siiski ja õpilased asuvad õppima Kehtna kooli.

Keava uue koolimaja õnnistamine toimus 8.novembril 1931.a.Elektrivalguse saab Keava kool 1938.a.

Ohekatku kooli juhatajad-õpetajad.

- 1.Mats Uus - 1845-1860
- 2.Jaan Elmann - 1870-1881
- 3.Carl Undritz - 1881-1900
- 4.Oskar Tenneberg - 1900-1901
- 5.Johannes Lass - 1902-1905
- 6.Anton Kureniit - 1905-1906
- 7.Jüri Lutvei - 1906-1911
- 8.Martin Wilks - 1912-1914
- 9.Joosep Groosberger - 1914-1915
- 10.Peeter Kaik - 1915-1916
- 11.Olga Vaksmann - 1916-1917
- 12.Minna Pert - 1917-?
- 13.Sinaida Rammo - ?
- 14.Aleksander Rõbakoff - 1921-1926
- 15.Marta Koppel - 1933-1934
- 16.Karl Korsen - 1934-1935
- 17.Juulius Talpsepp - 1935 üks kuu
- 18.Hilda Talpsepp - 1935-1941

ÕPILASTE ARV

Ohekatku Algkool : 1922-17; 1923-21; 1924-28; 1925-23; 1926-30; 1933-30; 1934-20; 1935-19; 1936-20; 1937-23; 1938-27; 1939-21.

Kehtna Algkool : 1919-60; 1920-76; 1922-153; 1923-176; 1924-174; 1925-175; 1926-125; 1927-116.

I 7. RAAMATUKOGUD

Kehtna raamatukogu alguseks on 1914.a., mil loodi Kehtna Raamatukogu Selts. Seltsil oli oma eestseisus, kuhu kuulusid esimees, sekretär, laekur ja liikmed. Korraldati pidusid ja pääsmete müügist saadud raha eest osteti esimesed raamatud. Raamatute laenutajaks oli seltsi esimees August Kivimaa.

1915.a. viidi raamatukogu üle koolimajja. Raamatuid oli juba kahesaja ümber. Laenutamine toimus pühapäeviti. Raamatukogu tööd korraldas Eduard Roosmaa, talle olid abiks Miina Mahoni, Juhan Rummo ja Helene Vilibert. Raamatukogu juures töötas ka lugemisring. Kuna koolimajas oli ruumipuudus, siis viidi 1922.a. raamatukogu vallamajja. Juhatajaks oli siis Eduard Vilibert. Raamatukogu seltsi näitetrupp tõi lavale näidendeid. Neid aitasid lavastada Hommikteatri juhid August Bachmann ja Jaan Rummo. Oldi ka juba tiibklaveri omanikud.

1933-1944 oli Kehtna raamatukogu koduks uus koolimaja, juhatajaks August Kivimaa.

Ohekatku raamatukogu avamisest annab teada ajaleht "Uus Eesti" 1936.a. Ajaleht märgib "Pühapäeval, 27. septembril, toimus Kehtna vallas Ohekatku koolimajas uue avaliku raamatukogu avamine."

Keava raamatukogu asutati 1926.a., mil Linnaaluste küla nooruk Johannes Oruste tõi Kehtnast rändraamatukogu ja alustas oma küla elanikele vaimuvalguse jagamist. Sama aasta sügisel tuli Keavasse noor aktiivne koolipreili Leida Kiviste, kelle abil moodustati 1931.a. avalik raamatukogu. Asutamisel oli kirjas 15 raamatut. Raamatud saadi kingiks Haridusministeeriumilt, Harju Maavalitsuselt, Keava Algkoolilt ja ka üksikisikutelt.

1932.a. arutas valla volikogu raamatukogude "tarvitamiskorda". "Tarvitamiskord" jäeti kinnitamata. Vallavolikogu suhtumist raamatukogudesse väljendab 1934.a. "Vaba Maas" ilmunud artikkel, kus märgiti: "Oma viimasel koosolekul määras Kehtna valla volikogu vallas asuvate avalike raamatukogude toetuseks 186 krooni." (Kehtna 122kr., Keava 64 kr.)

I 8. SELTSIDE, ÜHINGUTE JA ÜHISTUTE KUJUNEMINE JA ARENG

Esimene säilinud dokument, mis viitab seltside tegevusele Kehtna vallas on "Kehtna tulekahju juhtumiste vastastikku abistamise seltsi põhikirj", mis pärineb aastast 1899. Tuletõrje seltsile lisandus 1914.a. Kehtna Raamatukogu Selts, mis asutati Kalbu külas Tuulama talus. Seltsielu hoogustus pärast iseseisva riigi tekkimist 1918.a. Rahva suhtumist väljendab "Tallinna Teatajas" ilmunud artikkel, kus märgiti, et rahva koosoleku otsusega 17. novembrist 1918.a. -st otsustati Kehtnasse asutada Eesti Kaitseliidu osakond. Tervitati ühtlasi Ajutist Valitsust.

Järgnes mitmesuguste seltside, ühingute või ühistute loomine. Tallinna-Haapsalu Rahukogu poolt registreeriti järgmised Kehtna valla ühingud või ühisused:

1.18.11.1919 "Kehtna Tarvitajate Ühisus"

2.27.03.1920 "Keava Masinatarvitajate Ühisus"

3.28.09.1920 "Ohekatku Turbaühisus"

4.21.09.1920 "Kehtna Tulekahju Kordadel Vastastikku Abistamise Selts"

5.18.04.1920 "Kehtna Töölise Ühisus"

6.04.09.1923 "Mõisateenijate Ühingu Keava osak."

7.1925 "Kehtna Piimaühing"

Suuremaks ja võimsamaks seltsiks kujunes Vabatahtliku Tuletõrje Selts. Seltsil oli 1923.a. juba 179 liiget, 8 osakonda ja 6 pitsi. Samal aastal 26. detsembril avati Kalbu külas Vabatahtliku Tuletõrje Seltsi uus seltsimaja. Uus seltsimaja tähendas seltsielu võimaluste avardumist. Tegutsesid segakoor, meeskvarlett, näitering, rahvatantsuring, puhkpilliorkester, perenaisteselts. Peale ringide ja seltside oli veel Kehtna Põllumeeste Kogu, Kaitseliit, Naiskodukaitse ja Eesti Noorsoo Ühingu Kehtna osakond.

Oodatud olid alati näiteringi lavastused. 1934.a. ilmus "Vaba Maas" artikkel "Teater

maal", kus märgiti : "4.novembril kanti Kehtnas kohaliku näiteringi poolt ette E.Vilde "Mäeküla piimamees"

Keava mõisa ümbruses tegutses 1924.a."Edu" selts,Keava raudteejaama ümbruses "Keava Seltskondlik Ühing".Kuna seltsimaja puudus,siis otsustati vabaõhupidude korraldamiseks ehitada kõlakoda.Kõlakoja ehituseks koguti raha omavalmistatud saiakeste ja tortide müügist pidude einelaudades.Tehti ka loteriisid.Kõik noored löid kaasa.Nii saadi 15000.- krooni ja kõlakoja ehitus võis alata.Pidusid peeti ka Keava mägedes.Nii toimus igal aastal nelipüha teisel pühal suur pidu,kuhu tavaliselt tuli väga palju rahvast.Ringidest oli kõige arvukam näitering.Tegutsesid ka spordiringid, oli keelpilliorkester ja viidi läbi õmbluskursusi.Keava noored olid väga agarad ja toimekad.Istutati puid teede äärde ja taastati Keava mõisa härrastemaja taludest saadud materjaliga.Mõisa taastamiseks saadi raha ka valitsuselt.

16.augustil 1931.a. ilmus "Vaba Maas" artikkel "Keava härrastemaja ehitatakse rahvamajaks".Artiklis kirjutati "... Harjumaal Kehtna vallas asuv Keava hariduse- ja spordiühing "Edu" on asunud Keava mõisa endise härrastemaja ümberehitamisele rahvamajaks".Mõisa taastamine jäi kahjuks valitsuse vahetuse tõttu pooleli.

Kehtna valla volikogu on rahaliselt toetanud kahe seltsi tegevust.Need olid Kehtna Vabatahtlik Tuletõrje Selts ja Kehtna Raamatukogu Selts.

24.oktoobril 1940 valiti Kehtna Rahvamaja uus juhatuse.Juhatus ülesandeks oli likvideerida kõik vabahariduslikud organisatsioonid.

Puhkpilliorkestri juhid

kuni 1920 Karl Luberg Haakla küla

kuni 1930 Johannes Mahoni Kalbu küla

kuni 1936 Juhan Tamberg Haakla küla

kuni 1941 Juhan Salm Kalbu küla.

Koorijuhid

Eduard Vilibert Kalbu küla

August Saukas Kalbu kooli juhataja.

MÄLESTUSI KEHTNA SELTSIELUST AASTAIL 1920-1940.

Kõige elujõulisemaks seltsiks kujunes Tuletõrje selts, kel oli oma maja ja oma puhkpilliorkester.Kuna seltsel oli mitu,siis mitmed inimesed võtsid osa mitme ringi tööst.Igal seltsil oli oma juhatuse ja tegutsemisprogramm.Põllumajandusseltsid olid koondunud eesrindlikud taluperemehed.Arutati,kuidas talumajandust arendada.Tarkust käisid jagamas agronoomid ja loomakasvatuse spetsialistid.Külalastati eesrindlikke talusid vabariigi ulatuses.Vaieldi ja peeti aru.Raamatukogu seltsi juurde oli koondunud valla intelligents.Peamine tegevus seisnes näidendite õppimises ja lavastamises.Tuletõrje selts korraldas mitmesuguseid tuletõrjealaseid võistlusi.Maanooringi kuulusid peamiselt noored inimesed.Selle ringi programmis oli väga palju õpetlikku.Ringi liikmetel olid kodudes katselapid,kus aretati uusi sorte.Vahete-vahel käidi kodudes üksteise saavutusi vaatamas.Maanooringil oli oma keelpilliorkester.Seltside eestvedajateks olid Otto Vilibert,Otto Kukkoja,Hermann Kõva,Rudolf Roosma,Eduard Tarema,Rudolf Saar,August Kivimaa,Ella Rummo,Evi Taalfelt-Kivimaa,Paul Hamburg,Alfred Telliskivi,Eduard Saar,Oskar Teesaar, Johannes Ogerg-Oruste,Johannes Salm,Eduard Roosma,Helene Kõiv,Ella Päm, Helmi Undrits,Mari Aasma,Agathe Hiielo,Helmut Rästas.Tol ajal ei olnud palgalisi ringijuhte.Kõige raskem töö ,s.o. rahvale kultuurihinge sisse puhuda,õpetada näidendeid,rahvatantse,laule jne.,lasus "maasoola" (õpetajate) õlgadel.Kõik toimus vabast tahtest ja vabast ajast.Ei olnud vaja kedagi sundimas ega palumas käia.Ise olin pillimeeste kambas.Mängisin puhkpilliorkestris ja keelpilliorkestris.Sai kaasa löödud ka näidendites ja laulukooris.Olin ka kaitseliitlane.

B.Reino.

I 9.KEHTNA KULTUURILOOLINE KAART.

MAAKONDLIKUD SUURMEHED KEHTNA VALLAST.

A.Kalda poolt 1937.a.toimetatud raamatus "Maakondlikud suurmehed" on juttu Põhja-Eesti kultuuriloolisest arengust ja nendest isikutest, kes on seda tööd juhtinud. Raamatusse on kantud 127 nime. Kehtna vallast on kantud järgmised nimed:

1.MARTA GREENBERG-LINDE

Õpetaja Kehtna Kõrgemas Kodumajanduskoolis, sündinud 11.10.1896 Väike-Maarjas. Õppis Tartu ENKS Gümnaasiumis ja hiljem Saksamaal. Oli Kehtna naisorganisatsioonide asutajaid ja juhte.

2.OTTO MÜÜRISTE

Kehtna valla sekretär, sündinud 2.08.1896 Nõmmküla valla taluperes, õppinud Naistevälja külakoolis, Uudeküla ministeeriumikoolis ja Tapa linnakoolis. 1917.a. lõpetas Peterburis sõjaväe tehnilised kursused. Omavalitsustes aastast 1923, sh. 1927-1934 Ingliste vallasekretär. Kehtnas oli tuletõrje peamees 1935-1937, Rapla divisiooni abipealik 1937.a.-st. Kuulus Isamaaliidu Kehtna osakonna juhatusse.

3.EDUARD SAAR

Põllumees Kehtna vallas, sündis 28.november 1906.a., õppis Ohekatku Algkoolis, Kärü ministeeriumikoolis ja hiljem Paides. Oli põllumees ja mitmete seltside tegelasi.

4.OTTO SALM

Põllumees Kehtnas, sündinud 17.08.1886. Õppis Kehtna vallakoolis. Oli tegev omavalitsuses ja seltsides.

5.AUGUST SAUKAS

Kehtna 6-kl.Algkooli juhataja, sündinud 19.11.1903 Rakveres. Lõpetas Rakvere Õpetajate Seminari 1924.a. ja siirdus Harjumaale Kehtnasse koolijuhatajaks. Oli tegev seltsides kooride ja lavategevuse juhina.

Kehtna kultuuriloolisele kaardile on kantud järgmised tuntud inimeste nimed, kes on siinmail elanud või töötanud.

ALEKSANDER SIIMON 1900-1970

Eesti puuviljandusteadlane ja sordiaretaja, teaduste doktor. Kehtna Kodumajanduse Instituudi õppejõud ja direktor 1929-1939-1944. Just Kehtnas alustas ta katseid, mis olid hiljem aluseks magistritöö koostamisel.

PAUL RUMMO 1909-1981

Kirjanik. Sündinud Kalbu külas Järva talus.

JAAN RUMMO 1897-1960

Lastekirjanik, pedagoog, raadio lastesaadete toimetaja. Sündinud Kalbu külas Järva talus.

PAUL AMBUR 1904-1974

Kirjandusloolane, kirjastustegelane, eksliibriste uurija ja populariseerija. Sündinud Kärpla külas Lepiku talus. Õpetaja Kehtna Algkoolis 1924-1925. Sellest eluperioodist kirjutas romaani "Talvised rändlinnud".

ULLO TOOMI 1902-1983

Rahvatantsupedagoog, 5 rahvakunstiõhtu üldjuht. Elas kooliajal Kalbu külas Saueaugu saunatares.

PEETER RAMUL 1881-1931

Eesti muusikateadlane ja pedagoog, professor. Sündinud Lelles.

BERNHARD LINDE 1886-1954

Eesti publitsist ja tõlkija, olnud TPI ja Teatriinstituudi õppejõud, "Noor-Eesti" ja "Varrak" juhataja. Sündinud Lellapere mõisale kuulunud Laeste külas Turu saunas.

AUGUST BACHMANN

"Hommikuteatri" rajaja ja lavastaja. Sündinud Soosaluste külas Aaduhansu talus.

VEERA SAAR 1912-

Kirjanik, õpetaja. Töötas Kehtnas kodumajanduskoolis 1941-1942.

ALBERT VALDES 1884-1971

Morfoloog, meditsiinidoktor, professor. Sündinud Purkus, noorpõlves elas Lellaperes.

MATS RUMMO SUGUPUUST

Kehtna kooli kõrval asub Järva talu, mis on ehitatud Mats Rummo poolt. Kalbu küla

maad, kus Järva talu asub, kuuluvad Kehtna mõisaomanikule Helmuth von Lilienfeldile. Mõisnik ei tahtnud karjamõisa enam pidada ja müüs maad talupoegadele. Ostmine on toimunud möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi alguses. Ostmise kohta sõlmiti lepingud. Nii sai Mats Rummost eelmise sajandi lõpul Järva talu omanik. Koha suuruseks oli 48 tessatini. Selle eest tuli mõisnikule maksta 2775 hõberubla.

Mats Rummo sündis 12. mail 1855 Kehtnas. Esimesest abielust Anna Nõmmiksaarega oli tal 5 last ja teise naise Liisu Tambergiga samuti 5 last. Välimuselt oli ta keskmist kasvu kõhetu mees, juuksed, habe ja vurrud olid mustad. Olemuselt oli erksa vaimuga, teistest külameestest arukam. Luges raamatuid ja ajalehti. Peres loeti üldse palju. Mats Rummo sooviks oli lastele haridust võimaldada. Seda märgib ta ka testamendis. Väljavõtte testamendist:

"7. Tütar Salmel, Leidal ja poeg Paulil on õigus Järva koha kulul keskkooli haridust saada. Selle eest on nad kohustatud koolivaheaegadel oma jõu ja tervisekohaliste tööde juures Järva koha peal kaasa aitama. Kui Salmel ja Leidal võimalust ehk tahtmist ei ole keskkooli haridust saada, siis peavad nad nõnda sama kui Ella Järva koha pealt, kumbki üks lehm, lammast ja riidekapi saama."

Koha päris kõige vanem poeg Villem. Isa testamendi põhjal tuli Villemil vendi ja õdesid koolitada. See ei olnud talle meeltemööda. Koolihariduse said pojad Jaan ja Paul ja tütreid Salme ja Leida. Jaan oli heade organiseerimisvõimetega. Tema oli seltsielu algataja Kalbus. Tema algatusel loodi laulukoor, näitering ja raamatukogu selts.

Pauli huvi kirjanduslike harrastuste vastu avaldus juba algkooli päevil. Tema eestvedamisel anti koolis välja oma kirjanduslikku almanahhi "Nooruse Helinad". Seda trükiti ja paljundati sapirograafi abil.

Paul Rummo mälestustahvli avamine Järva talus toimus 14. juulil 1984. a., Jaan Rummo mälestustahvli avamine samas oli 1987. a. 5. septembril.

Mälestusi oma isast Jaan Rummost kirjutas lastekirjanik Maimu Linnamägi luulekeele kaudu nii:

"Ma käisin täna külas isa juures
ta aiakeses kastsin meelespäid.
Ma olin jälle oma isa juures
sealt lapsepõlveviisid meelde jäid."

Mats Rummo sugupuusse kuulub hulk Eesti kultuuri- ja vaimuinimesi: kirjanik Paul Rummo, Eesti Vabariigi Riigi Ringhäälingu laste- ja kirjandussaadete toimetaja Jaan Rummo, teatrikriitik Lea Tormis, kirjanik Paul-Eerik Rummo, lavastaja Vello Rummo, lastekirjanik Maimu Linnamägi, Jaan ja Mart Johansonid, teadlane Peeter Saari.

I 10. KÜLA

Vanimaks maa-asulaks Kehtna vallas on Linnaaluste küla, mille esmamainimise aasta on 1054. See on ühtlasi esimene kirjapanek Rapla paikkonna kohta. Paljude Kehtna valla külade esmamainimise aastaks on olnud 1241. See kehtib ka Kalbu küla kohta. Kehtna ümbruses on laialt tuntud rahvajutud Silmaallikast, Kuldallikast ja Kalbu küla nimesaamisest.

Aastasadu tagasi jäänud Kehtna mõisahärra silmad haigeks. Kes härra silmad terveks teeb, pidi suure tasu saama; tulemuseta katsetajat ootasid aga soolvette kastetud vitsad. Paljud proovisid, vitsad nuhtlesid, härra jäi aga hoopis pimedaks. Ühel õhtul soovitanud mõisa lähedal elav Kalbu-nimeline vanamees härral jõe ääres väikeses allikas silmi pesta. Mõne päeva pärast saanudki silmad terveks. Allikas saanud sestpeale nimeks Silmaallikas. Kalbu saanud päris kohaomanikuks mõisa ääremaadel, peale tema surma saanud sinne küla nimeks Kalbu.

Saladuskatte nende tekkeloolt kergitas 1971. a. kodu-uurijate kokkutulekul kirjanik Paul Rummo, kelle sünnikodu asus kilomeetri kaugusel allikatest. Koolipoisina olevat talle peavalu valmistanud asjaolu, et tema kodukohast pole teada ühtki vana legendi. Ta otsustanud viga parandada ja mõelnudki nimetatud tekkeloo välja.

Kalbu küla pikkuseks on praegu umbkaudu 4 km. Majad asuvad üksteisele lähestikku tee ääres. Talude põllud olid pikkade ribadena kõrvuti.

Sajandi 20-ndatel aastatel võis Kalbu küla majapidamisi liigitada kolme järku: talud, väiketaldud ehk saunikud ja käsitöölise pered. Talude üldsuuruseks oli 30-40 tiinu (1 tiin 10925m²). Tavaliselt oli talus 2 tööhobust, 4-5 lehma, 5-6 lammast ja 6-8 siga.

Peamine sissetulek tuli piimast ja sealihast. Töö püüti ära teha oma perega, "suulist" palgati vaid hooajatöödeks.

Väiketaldud ehk saunikud olid 8-10 tiinu suurused. Peeti 1 hobune, 1 lehm (harva ka 3 lehma) sigu ainult tarbeks. Saunikud pidasid lisaks ka mingit muud ametit: käisid ehitustöödel, tegid puunõusid, käisid metsatöödel, olid ka kingsepad ja rätsepad. Üldiselt elasid saunikud vaesemalt kui talude pered. Klassivahet saunikute ja peremeeste vahel ei olnud.

Käsitöölised elasid oma väikestes majades. Nemad põllutööga ei tegelnud. Mõnel üksikul oli lehm, keda karjatati ühiskarjamaal. Peeti mitmesuguseid ameteid, kuid enamasti käidi ehitustöödel.

Küla elas sõbralikult, vihavaenu ei peetud, kohut ei käidud. Eriti rikkaid ei olnud ja päris puruvaeseid ka mitte. Palvetunde külas ei peetud.

Küla omas vallas suuremat tähtsust, sest külas asus kool ja seltsimaja. Külast on sirgunud mitmed kultuuritegelased.

70 aastat tagasi oli külas 49 "suitsu", nagu tol ajal öeldi, majades elas 216 elanikku.

Praeguseks on 14 taluhoonet hävinenud, suvilaks on kümme, elanikke on 21 talus, pärijad elavad 11 talus, 3 hoonet on valla kasutuses. Praegu on külas 80 elanikku.

(Need andmed on praeguseks muutunud.)

I 11. TALU

Kehtna vallas algas talude päriks ostmine 19. sajandi lõpuaastatel. Kuna kõikide talude kohta pole säilinud dokumente, siis ei saa öelda, kes esimesena talu päriks ostis. Kalbu külas asuv Hindreku talu osteti Kehtna mõisnikult parun von Lilienfeldilt. Koha andmine ostja kätte toimus jüripäeval 1892. a. Ostu-müügileping koostati 3. mail 1891. a. Käbi küla rentnik Juhan Kerdist sai pärisomanik 1878. a. Ostetud talul lasusid suured võlad. Võlad pidurdasid talumajanduse arengut.

Iga talu kujunemisel oli oma lugu. Kehtnapere lugu oli järgmine.

Kehtnapere lugu.

See on ühe talu kujunemise ja arenemise lugu. See on lugu meie esivanemate vaimsusest, töökusest ja ilumeelest.

Kehtna mõisamaid läbiva Kuusiku jõe kaldale oli Kehtna mõisa pärihärra von Lilienfeld rajanud vesiveski ja eraldanud mõisa maast mõldrile ka renditalu, mis saanud nime veski järgi Kehtna talu. Veskisse tuli mõldraks ja rentnikuks Raikküla vallast Ado-nimeline mees. Ado poeg Juhan Kerdi ostis 1878. a. pärihärra Otto von Lilienfeldi käest Kehtna mõisa maast 4000 hõberubla eest 70 tessatini 238 ruutsülla suuruse talukoha pärisomanduseks. Käsiraha maksis ta mõisnikule 850 rubla, võlgu oli selle koha peale 1100 rubla, mis ka ostja kanda jäi. 2050 rubla tuli tasuda 14 aasta jooksul, igal aastal 150 rubla. Kontrahi-kohaselt tuli ostjal arvestada mitmete kohustustega. Mõned näited nendest:

1. Koha omanik võtab enda kanda mõisa võla tasumise krediidikassasse.

2. Jahiõigus jääb üksnes peamõisa omanikule.

3. Koha omanikul ei ole ka mitte õigus talu piiride sees kanget joomist müüa ehk müüa lasta, ei ole ka mitte viina põletamist ehk õllepruulimist seada ja pidada.

4. Mõisnik võib omanikule tasu maksmata kaevata kraave "vee peale ehk maha laskmise pärast", kusjuures ostja "lubab need kraavid hea seisuses pidada ja kui tarvis on, hoolega ära puhastada".

Kontraht oli kirjutatud nii saksa kui eesti keeles. Pole teada, millal veski ehitati ja kui kaua see töötas. Kuna paisutatud jõevesi oli takistuseks mõisa maaparandustööde tegemisel, siis veski lõhuti. Juhan Kerdi ehitas hiljem uue veski allikasoonale. Vee vähesuse tõttu töötas veski ülepäeviti lühikest aega.

Juhani ehitatud talutare oli paekivist õlgkatusega, milles oli suur rehealune aganikuga, rehetuba ja kaks kambrit. 1901. a. tehti sellele juurdeehitus. Uue savipõranda jaoks veeti savi põrandale laiali ja Kehtna mõisa lambur ajas ööseks mõisa lambakarja savile ööbima. Hommikuks olnud rehealuse põrand sile, lammaste seljas pikk vill aga savine. Pahandust ei tulnud, lambad pesti puhtaks. Pärast juurdeehitust oli majas viis tuba ja köök. Talvel sai nüüd saane ja puidust tarbeesemeid valmistada, mida müüdi laatadel. Taluhoonetest kaugemal oli sepikoda.

1905. a. kinkis Juhan Kerdi talu oma pojale Eduardile, kes tema kaheksast lapsest kõige rohkem talutöödel abiks oli. Eduardi abikaasa suri varakult ja nii anti talu pooleterale ja hiljem rendile, kuna talus puudus perenaine. Eduard ise tegeles jahinduse ja kalapüügiga. Tema juhtimisel asutati ka Kehtna Jahimeeste Selts. Peale selle oli Eduard tegev ka Kehtna Piimaühingu ja Kehtna Tarvitajate Ühisuse juhatuses. Suureks tuluallikaks oli mesila ja viljapuuaed. Mõnikord tegutses Eduard ka ärimehena. Ta ostis kokku küttepuid ja müüs neid Tallinna.

Tütar Elfriede lõpetas Tallinna Kommertsgümnaasiumi 1927. a. Peale seda asus ta elama isa juurde ja võttis endale perenaise kohustused. Võeti Eesti Maapangast pikaajalist laenu ja osteti lüpsilehmad, hobused ja põllutööriistad. Palgati sulane, teenija ja karjak. Hooajatöödel kasutati abitööjõudu.

Pärast Elfriede abiellumist 1935. a. ehitati maakivist sindlikatusega karjalaut koos sigala ja kanalaga ning aidad: viljaait, toiduaineteait, puhasait (pesurull, riidekapp, kirstud riitega). Ka elumajas võeti ette suurem remont.

Talus oli kahehobuseader, harkader, kartulimutt, kultivaator, sikk-sakkäke, põllurull, raudpulkadega äke, külvimasin, looreha, heinaseemnekülvik; kaks raudassidega vankrit, sõiduvanker, kolm rege, saan; viljapuhastuseks tuulik "Triump" ja hobuviljapeksumasin. Viimasega käidi ka naabertaludes vilja peksmas.

1944. a. esitati kohalike võimuorganite poolt talu perenaisele Elfriede Pärnale järgmised süüdistused:

1. Õppis Tallinnas
2. Oli suure talu omanik
3. Kasutas palgalist tööjõudu
4. Oli Kaitseliidu naisrühma esinaine
5. Viis kindral Larkale tema visiidi ajal Kehtnasse lilli
6. Ei olnud tihedat läbikäimist külarahvaga

Elfriede Pärn tunnistati "Saksa käsilaseks", kuid ei arreteeritud. Karistuseks suurendati talu müüginorme. 70-ndate aastate algul kustutati Elfriede Pärn "saksa käsilaste" nimekirjast.

Talumajanduse arendut Eesti Vabariigi ajal iseloomustab kindlasti ka osavõtt põllumajandusnäitusest.

III Harjumaa Põllumajanduse näitus Raplas 12. ja 13. septembril 1936. a.

Kehtna vallast võttis osa:

Seemne- ja sordiviljakasvatus

Kehtna riigimõis.

Rukis "Sangaste", oder "Danubia", suvinisu "Kitschner", kaer "Kehra tangu", kartul "Deodara".

Põldtaimekasvatus

Marie Nuudi (eestistatud Nurmsalu) Kehtna vald Nurme küla Rämssi talu, võttis osa ka 15. ja 16. september 1929. a.

Söödapeet "Eckendorfi kollane", söödanaeris "Ostersundom".

Aiandus

Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool

Noored viljapuud, ilupuud ja põõsad.

Kehtna Maanoortering

Kogu köögivilju, võttis osa ka 15. ja 16. september 1929. a.

Ilutaimed

Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool
Lilled ja kivitaimla, võttis osa ka 15. ja 16. september 1929. a.

Taimekaitse

Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool
Aias esinevad taimehaigused, võttis osa ka 15. ja 16. september 1929. a.

Künnivõistlused

Võttis osa Jaan Nuudi (Nurmsalu) Kehtna vald Nurme küla Rämси talu.

Veisekasvatus

Kehtna riigimõis, võttis osa ka 15. ja 16. september 1929. a.
Pull "Amandus", lehmullikas "Eevi", lehmullikas "Suvik", lehmullikas "Inno",
lehmullikas "Veenus", lehmullikas "Emma", pullullikas "Udua".

Sulgloomad

Valge Leghorni tõug.
Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli majapidamine: kukk, 2 kana, 10 järglast.
Rhode-islandi (rood ailend) tõug.

Haned

Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli majapidamine: isa, ema, 5 järglast (Tuluusi
tõugu).

Mesindus

Jaan Nuudi (Nurmsalu) Kehtna vald Nurme küla Rämси talu, võttis osa ka 15. ja
16. september 1929. a.

Vurrimesi ja vaha.

Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool

Vurrimesi ja vaha.

Põllumajanduse saaduste ümbertöötamine ja väljaveo kaubad

Aia- ja keeduvilja konservid ja hoidised

Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool

Mahlad, püreed, hoidised, õunamarmelaad.

Käsitöö

Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool

Kudumistööd.

Et arendada talumajandust ja tõsta põllumeeste majanduslikku ja kultuurilist taset, selleks loodi juba 1920. a. ettevõtlike talupidajate poolt põllumeeste kogud. Kogude ülesandeks oli põllutöö kui elukutse ja sellega seotud alade (majandus) vajaduste selgitamine ja põllumeeste majanduslike, ühiskondlike ja poliitiliste huvide kaitsmine. Kogudel olid kõik juriidilise isiku õigused. Kogude loomine toimus iseseisvuse raskeil algusaastail, mil talumajandus oli laastatud.

Kehtna Põllumeeste Kogu asutajali oli lipukirjaks vanasõna, mis ütleb, et hea tahe ja julge pealehakkamine on pool võitu. Tänu Põllumeeste Kogu energilisele tegevusele kasvas põllumeeste ühistunne ja iseteadvus, mille tõttu valimistel kaks kolmandikku valijaist hääletas põllumeeste poolt. Suure poolehoiu osaliseks said kogu poolt korraldatud hästi ettevalmistatud lõikuspeod. Tegevus oli üldse mitmekesine. Peeti kõnekoosolekuid, korraldati põllumajanduslikke kursusi, levitati põllumeeste ajakirju. 1926. a. kuulusid Põllumeeste Kogu juhatusse J. Moose, H. Vilibert, J. Juts, H. Talts, J. Junts. 1930. a. J. Junts, H. Kleemann, J. Rist ja R. Saar.

I 12. KIRIK JA KALMISTU.

Järvakandi kabel on ehitatud 1854. a. Mõningaid andmeid Rapla kiriku kroonikast ja koguduse aruannetest aastatel 1907-1932.

1907. a.

Järvakandi kiriku juures köstrit ei olnud, kirikumeheks oli Jaan Salm. Sama aasta sügisel seati sisse kabeli juures alaline köstri koht. Köstri kohuseid hakkas täitma ja kabeli juures elama Jaan Kasemets. Kirikliku elu elavdamiseks korraldati jumalateenistusi iga kuu viimasel pühapäeval, teisel pühäl suurte pühade ajal ja Suurel Neljapäeval.

1909.a.

Remonditi köstri elumaja ja puuriti maja juurde kaev.

1910.a.

Ehitati kabeli juurde kivist sammastega väravad.

1911.a.

Remonditi kabelit: kohendati lagunenud vundamenti ja parandati katkised aknad.

1912.a.

14.juunil suri Järvakandi kabeli esimene köster Jaan Kasemets. Tema töö võtsid oma peale vabatahtlikud koguduse liikmed.

1913.a.

Otsustati Järvakandi kabelile annetatud raha eest (170 rbl. ja 75 kop.) muretseda uus orel. 1.mail sai kabel uue köstri. Köstriks tuli Johann Erm, endine kooliõpetaja Väandra. Köstri elumaja vooderdati laudadega ja ehitati seestpoolt põhjalikult ümber. Ehituskulud kandis konvent (kirikuvalitsuse kohalik organ kuni 1919.a.-ni).

1914.a.

31.augustil toimus uue oreli pühitsemine. Orel ehitati Tallinnas U.Terkmanni töökojas ja maksis 550 rubla. Põua tagajärjel oli suur ikaldus. 18.juulil algas I maailmasõda, mis järgnevatele aastatele "oma verise pitseri peale vajutas".

1915.a.

16.novembril suri Rapla kiriku ehitusmeister Karl Rudolf Waldes Lellaperest.

1917.a.

Oli revolutsioonista. "Elu koguduses oli käärimas".

1918.a.

Algas "enamlsuse" tähe all.

1921.a.

Remonditi kabelit. Kabeli köster Johann Erm lahkus ametist ja tema asemele valis kogudus uueks köstriks Madis Kookmanni.

1922.a.

Rajati kabeli juurde surnuaed. Surnuaia pühitsemine toimus 10.detsembril.

1924.a.

Ehitati surnuaia ette korralik kivimüür ilusate väravatega.

1929.a.

Kabel sai 75 aastat vanaks. Sel puhul kaeti pool katust ja torn tsinkplekiga. Majanduslike raskuste tõttu jäi teise poole katuse katmine edaspidiseks.

1931.a.

Osteti koguduse annetusrahadest kabeli altarile küünlajalad.

Rapla koguduse võõrmündriteks olid Kehtna vallast:

1907.a. Peeter Wilibert Kalbust, Mats Saulep Vastjalt, Jaan Jaanson Linnaalustelt.

1919.a. Jüri Saar Ohekatkust, Jüri Woormann Keavast, Mats Salm Kehtnast, Mats Saulep Vastjalt.

Kehtna valla maa-alal asub ka Allika perekonna matusepaik. Esimene surnu on sinna maetud 26.mail 1934.a. 1943.a.-ks oli sinna sängitatud 7 surnut.

II

Kehtna valla praeguse territooriumi halduslik kuuluvus on olnud väga keeruline.

1972.a. ühendati Lelle külanõukoguga Eidapere külanõukogu. 1976.a. ühendati Lelle (koos Eidaperega) külanõukogu Kehtna külanõukoguga.

1972.a. liideti Kehtna külanõukoguga ka Rapla külanõukogust Kaerepere, Saksa, Kumma, Hertu ja Pörsaku külad (Valtu piirkond) ning Juuru külanõukogust Lau, Pae ja Ingliste külad (Ingliste piirkond).

Pisut möödanikku ka nendest piirkondadest.

II 1.LELLE.

Ürikutes on mainitud Lellet esimest korda 1559.a. kui Liivi ordu mõisat. Lelle pargis mõisamaja lähedal on padriku varjul varemete jäänused, mille materjal viitab

orduaegsele päritolule. 1562. a. elas Lelle piirkonna maa-aladel 50 talupoega, maa oli laastatud ja inimhõre.

Lelle mõis asus looduslikult ilusas kohas. Mõisahärrad rajasid alati oma lossid kaunitesse paikadesse. Mõisa ülalpidamiseks oli vaja suuri sissetulekuid. Nii ehitaski mõisnik kõrtsi, mis oli esimene maja Lelle-Tallinna maantee ääres. Aja jooksul on Lelle mõisa valdajad vahetunud palju kordi. Parun von Stackelbergi ajal ehitati Hiiekõndu karjamõis. Iga ehituse juurde istutati ilupuid. Imsi järvest kaevati kraav ja juhiti vesi Lelle aleviku ja mõisa vahekohta, kus asus kahekordne lauasaagimise veski. Mõisa toodi esimesed sugupullid ja parem karjatõug jagunes ka talupoegade kätte. Lelle kariloomad olid ümbruskonna laatadel kuulsad. Porisoo kraavitati. Imsi järv lasti kuivaks ja saadi toredad kunstheinamaad.

Peale Stackelbergide surma (1860-1861) jäi mõis käemeestele, kuna lapsed olid alaealised. Kui lapsed täiskasvanuks said, müüsid nad mõisa Viljandimaalt tulnud parun Hüenele (Hyne). Parun oli elatanud härra ja ei võtnud uuendusi ette. Tema kolm mõisa, Lelle, Eidapere ja Navesti, ootasid poegade täisealiseks saamist. Noore paruni ajal hakati Lelle mõisas uusi hooneid ehitama. Noor parun käis tihti nepijahil. Teenija Ann pidi neid puhastama ja toiduks tegema. Nepi puhastamisel andis proua nõu. Ann ei tohtinud soolikaid ära visata, ta pidi nad puhastama ja praadima. Sellest sai prouale maitsev söök. Proua soovis, et Ann seda toitu ka ise sööks. Ann ei saanud proua pakkumisest keelduda, aga püüdis pärast maitsmist kohe ruumist lahkuda ja suhu võetud proua maiuspala välja sülitada. Proua olnud rahvuselt poolakas või venelane. Mõisnikul oli rahva mälestustes hea mehe kuulsus. Parun oli mõnikord moonakatega koos ka suitsu teinud. Veel teatakse, et parun oli üsna suur napsitaja. 1905. a. mõis põletati osaliselt. Põletajad olid Mihkel Lemberg, Jaan Viidermann, Jaan Naas ja Mihkel Madisson. Sütajaid karistati Lelle ja Lokuta piiril asuva koolimaja õuel, sest Lelle mõisnik ei lubanud talupoegi oma mõisa piirides karistada. Rahvasuus liigub jutt, et ka naised olid selle sündmusega seotud. Nad olid ühe ööga kõik telefonipostid Eidaperest Lelleni maha saaginud.

Talude ostmine algas Lelles 1872. a. Aga endine mõisa seisakuaeg oli Lelle valla majandusele halvasti mõjunud. Talude müük läks pikkamisi ja tuli tunnistada, et Lelle vallas seisis ees veel suur tükk majanduslikku ja hariduslikku tööd teha, enne kui teiste valdade sekks võis minna. 1922. a. rahvaloenduse andmetel elas Lelle vallas 1873 elanikku.

LINDA SAAR (mälestused).

Lelle mõisa ehitati moonakate majade grupp, mille nimeks oli juba mõisa ajal Pori küla. Nimi oli tulnud sellest, et sel ajal oli ligipääs sinna väga raske: puudus tee, maapind oli vesine. Vihma korral on seal ka praegu porine. Moonakakülas oli maju 6, milledes elas 21 moonakaperet. Elanikud olid omavahel sugulased. Sajandi alguses oli elanikke 70. Küla kohta oli kolm kaevu. Iga pere pidas vähemalt ühte lehma. Elanike hulgas oli ka neid, kes olid täielikult kirjaoskamatud. Neljandas majas elas Aleksander Grooskop, kelle naine Mai ei tundnud kella ega teadnud ka kuupäevadest midagi. Harilik rukkipäts pidi küpsema kaks tundi. Mai tegi leivataignast pallikese ja pani selle veetopsi. See vajus algul põhja, aga täpselt kahe tunni pärast tõusis veepinnale. Siis oli ka leib küps. Selliseid nippe kasutas ta iga tegevuse juures. Vastupidine näide on aga kolmandast majast, kus puuraiuja Jaani poeg Oskar oskas kõnes ja kirjas kuute keelt. Neljandas majas elas Juuli Tauram, kes oskas roosisõnu, ussisõnu ja "puhus" ka haigetele kohtadele. Tema "teenuseid" kasutati ohrasti. Ametite järgi elasid moonakülas mõisa kingsepp, metsaraiuja, rehepapp, põllutöölised, metsavaht, puuraiuja, õmbleja ja rändkaupmees (müüs laasnõusid).

HARIDUSOLUD.

Vändra kiriku visitatsiooni protokollis 1709. a. oli märkus "Köster Kärus õpetab lastele lugemist." See märkus tähendas köstrikooli, kus õpiti 2-3 päeva nädalas. Kool töötas mõne talve köstri eluruumides. Õpilasi oli vähe. Oli Põhjasõja aeg. 1819. a. õpetas

köster ka Lelle lapsi. Õpilasi oli 78. 1845.a. kinnitas keiser juhendi õigeusu koolide loomiseks kiriku juurde. Lelle Õigeusu Abikool rajati 1853.a., õpilasi oli 101. Lelle Apostliku Õigeusu Kihelkonnakool loodi 1868.a., õpilasi oli 102. Õigeusu koolid olid Eesti alal esimesed riiklikku toetust saavad koolid. 1913.a. kirjeldas Lelle koolipoiss A.L. oma kooliskäimist järgmiste sõnadega: "Seal sai neli jagu koli ramatud läbi võetud, füüsika peale ammas ei akanud". 1920.a. alustas Lelle Hiiekannu (Hiiekõnnu) 6-kl. Algkool tööd endises õigeusu kihelkonnakooli lõpuni väljaehitamata majas. Seisuste kaotamise seaduse §6 alusel kohustati kirikut maja üle andma Pärnu Maakonnavalitsusele tasuta, kuid kirik andis asja kohtusse. Alles 1929.a. tunnistas Riigikohus ülevõtmise õigeaks. Pärnu Maakonnavalitsus müüs maja 31. märtsil 1933.a Lelle vallavalitsusele.

Koolijuhatajad: 1907-1935 Aleksei Melts, 1935-1941 August Maide.

Õpilaste arv: 1920- 160, 1921- 152, 1922- 138, 1923- 131, 1924- 123, 1925- 108, 1927 - 110, 1929- 110, 1930- 110, 1934- 120, 1935- 104, 1936- 126, 1937- 118, 1938- 109, 1939- 108.

Lelle Hiiekannu Algkooli õpilaste sotsiaalne koosseis 1922-1926 : talupidajad 45, asunikud 9, pöpsid, saunikud 12, käsitöölised 8, põllutöölised 5, töölised 7, ametnikud 10, muud 12. Õpilasi koolis 108.

ALEVI KUJUNEMINE.

Esimeseks majaks Tallinn-Lelle maantee ääres oli kõrts, teiseks vanimaks majaks Mätta saun, mis püsib tänaseni.

Virkuste perekonnakroonika andmetel on tööstusettevõtteid Lelle ehitama hakatud 1870.a. Esimesena rajati meierei. Arvestati, et kõik ümbruskonna mõisad (Kehtna, Ohekatku, Kädva, Kõrbja ja Käru) toovad oma piima Lelle. Et piima transport toimus sel ajal hobustega ja kauguse tõttu (10-20 km) oli see väga tülikas. Seetõttu püüdis iga mõis omale ise meierei ehitada. Sel põhjusel ehitas Lelle parun Hoyningen von Hyene meierei ümber veskiks. Veski oli tolle aja kohta oma aurujõulise masinaga küllaltki võimas. 1908.a. ostis Vändra kandi mees Anton Virkus mõisalt veski ära. Kuulduste järgi maksis ta veski eest 10 000 rubla. 1908-1941.a. oli veski Virkuste perekonna oma. Virkuste perioodil andis veski tööd 23 inimesele. Valmistati villast lõnga (villakraasimine, ketramine, lõnga korrutamise, värvimine), mitmesugust jahu, tangu, mannat. Abiettevetema oli kangakudumine, riidevärvimine, vanutamine. Toimus ka sindlite saagimine. Tööstuse juhtimisest võttis osa terve perekond. Anton Virkusel oli 5 last. 4 poega ja 1 tütar. Pojad töötasid vahetevahel ka ise ettevõttes. Pärast ülikooli lõpetamist võttis poeg Voldemar ettevõtte juhtimise isalt üle. Anton Virkuse ülesandeks jäi siis lõnga valmistamise korraldamine. Voldemar Virkuse abikaasa oli ettevõttes raamatupidaja. Virkuste ajal toimus ettevõttes kiire areng. 1922.a. pandi veskisse püüliivalsid. Püülijahvatus omandas peagi hea kuulsuse. Tööd tehti kahes vahetuses, kuid jahvatusel oli ikka nädalane järjekord. 1924.a. ehitati vabriku lähedale elumaja-kontor. 1934.a. suurendati tööstuse ruume. Suurenes ka hea väljaõppe saanud tööliste arv. Jahvatatud püül konkureeris Tallinnas asuva moodsa suure veskiga "J. Puhu ja pojad". Tööstuse arenemine oli võimalik tänu pr. Virkuse Kalifornias elavale onule, kellel polnud pärijaid ja kes rahaliselt Virkuste perekonda toetas. 1940.a. natsionaliseeriti tööstus. Esimeseks juhatajaks oli endine mölder Oskar Soodla. 1941.a. Virkuste perekond küüditati. Voldemar Virkus lasti maha.

LELLE ALEVIKU KAUBANDUS- JA TÖÖSTUSELU 1930.AASTATEL.

Kauplused.

1. Kontaveti pudupood
2. Rullinnovi pood (nahakaubad, hobuseriistad)
3. Hauka pood (segakaubad)
4. Tambergi pood (segakaubad)
5. Viina monopol
6. Karl Tambergi kaubamaja

7.Lukase pood (tööstuskaubad)

8.Linnreni pood

9.Puusärgi äri

10.Tarvitajate Ühistu pood

11.Pagariäri

Tööstused.

1.Limonaadivabrik.Omanik August Haud

2.Kaks leivatööstust.Ühe omanik Valdek

3.Tapamaja ja vorstitööstus.Omanik Hoolmann

4.Jahu- ja püüiveski,villatööstus ja kangaste töötlemine.Omanik Voldemar Virkus
Teenindus.

1.Naisterätsepad:A.Veersalu ja L.Erik

2.Meeste rätsepad:T.Klein ja A.Simpson

3.Kingsepad:P.Kõrge,A.Hagen ja A.Erik

4.Kellasepad:A.Väli ja K.Timberg

5.Juuksurid:A.Lõhmus ja A.Kasemaa

6.Kõrtsid:Adamsoni kõrts ja Vatteri kõrts

7.Talurahva söögipood.Omanik Schumann

8.Apteek

9.Postkontor

10.Ajalehekiosk

11.Põllumeeste pank

12.Sepikoda.Omanik Jüri Sepp

13.Arstiabi :elanikele dr.Veeber ja loomadele.

Igal teisipäeval oli Lelles turg.Turg asus omanik Reinausi maja esisel platsil.Turul

müüdi ja osteti nii toidu- kui tarbekaupu.Turg oli maarahvale ka mõnus

kokkusaamise koht.Kohaliku pagari tööline Liisa Prukk liikus rahva seas,suur korv

soojade saiadega kaelas ja hüüdis kõiki ostma.Kaks korda aastas toimus laat.

Laadal võis näha ka rändtsirkust.Esinesid lõvid,elevandid,ahvid ja mustkunstnikud.

Oli ka tünisõit mootorrattastega.

SELTSIELU.

Seltside tegevuse kohtadeks olid koolimaja ja Lelle mõisahoone.1936.a.ehitati Lelle mõisahoone teisele korrusele ümbruskonna kauneim ja suurem saal.

Kultuurisündmusi toimus väga tihti.Seltse ja ühinguid oli 10. Aktiivsemalt tegutsesid põllumeeste selts,muusikaselts "Tungal",VTÜ,Lelle Turbaühing,perenaisteselts, Kaitseliit,Naiskodukaitse Liit.Tegutsesid veel näitering,segakoor ja naiskoor.

Lelle raamatukogu asutati 1924.a.

Lelle apostlik õigeusu kirik on ehitatud 1868.a. arhitekti abi Powiz-Eppingi plaani järgi.

1941.a. põletasid hävituspataljoni mehed kogu Lelle aleviku,järele jäid ainult üksikud majad.

HUKO HIEMÄE (vabariigi tunnustatud kodu-uuriija).

Hugo Friedrich Johannes Timberg (aastast 1935 Huko Hiemäe) sündis 27.jaanuaril 1909.a. Lelle vallas Hiiekõnnu külas.Kuni Hugo 5-aastaseks saamiseni elas perekond Anton Virkuse tööstushoone kompleksis ühes tööliste määratud korteris. Põhiline otsustaja peres tähtsamates küsimustes oli isa.Tema käes oli ka rahakott, tema jälgis ja määras pereliikmete õigusi ja kohustusi.Rumaluse korral räägiti ühises õhtusöögilauas kõik tembud läbi.Majapidamine mängis Hugo elus tähtsat osa,sest ta oli vanim poeg.

Kooliajast on talle meelde jäänud Lelle vallakooli tolleaegne juhataja Aleksei Melts, kes oli innukas seltsielu juhendaja ja kohaliku apostliku õigeusu kiriku köster.Huko Hiemäe arvates olid selleaegsete õpetajate õpetamised ja ütlemised väärtused,mis elasid edasi õpilaste südames ja andsid jõudu eluks.Koolist sai Huko kaasa ka

karskuspõhimõtted. Koolivend Anton Videvik on öelnud Huko kohta: "Ega ta teistest poistest erinenud, aga rohkem sarnanes küll Lutsu "Kevade" Arnoga kui Tootsiga." Huko isa Karl Timberg oli aktiivne mees. Tema väikesest poest kasvas aegamööda kauplus, kus oli lai kaubavalik. Elanikele pood meeldis. Suuremate ostude korral anti tasuta peotäis kommi. Poodi ähvardas aga paljudel kordadel pankrot, kuna ümbruskonna elanikele anti sageli kaupa võlgu.

Algul müüdi poes ainult seemneid, mida telliti Saksamaalt. Tellitud seemnete pakkimine oli Huko ülesanne. Et kaup huvitavam tunduks, tegi isa pakikestele väikesed luuletusi.

Huko Hiiemäe kodu-uurimisalane huvi sai alguse just kauplusest. Talle meeldis kuulata vanemate inimeste juttu maarahva elust-olust. Kauplus oli ju tol ajal ka suhtlemiskohaks.

Eesti Rahva Muuseumile hakkas Huko Hiiemäe kaastööd tegema 1974. a. Ta on Eesti Rahva Muuseumi aukorrespondent. Mitmed esitatud tööd on saanud auhinnalisi kohti. Töid on 62 nimetust (küsimuslehed, kirjapanekud koos fotode ja skeemidega). Lisaks on ta saatnud muuseumile 136 klaasnegatiivi ja 400 fotot. Huko Hiiemäe on olnud ka aktiivne loodussõber, kes organiseeris looduskaitsetöid Lelle piirkonnas.

Tema spordialasest tegevusest väärrib märkimist võimlemisalane tegevus. 1923. a. asutati Lelles spordiselts "Võimula". Selles spordiseltsis paistis silma meesvõimleja grupp, kelle hulka kuulus ka Huko. Nende võimleja suuremateks saavutusteks olid osavõtt 1939. a. II Eesti Mängudest ja osalemine 1946. a. Moskva kehakultuurilaste päeval.

Mahtra muuseumi juhataja Tiia Schmitte iseloomustas Huko Hiiemäed järgmiste sõnadega: nooruslik, viisakas, täpne, aktiivne, kindlate vaadetega, suur looduse- ja loomasõber, fotograafiahuviline, kollektsionäär (30 vana raadioaparaati), vabariigis tunnustatud kodu-uurija.

II 2. VALTU.

Esmakordselt on märgitud Valtut Kotsu külana 1241. a. (Kotoaassen). Mõisa kohta on teateid 1412. a. -st. Asula praegune nimi pärineb mõisale 19. saj. antud saksakeelsest nimest (Waldau).

Valtu koosneb üheksast külast ja Valtu asundusest. Suuremad külad on Kaerepere ja Kumma.

MÕIS.

1905. a. toimusid igal pool koosolekud, kus püüti talurahvale paremaid elutingimusi leida. Valtus toimusid koosolekud koolimajas kooliõpetaja Hans Väli juhtimisel. 16. detsembril tuli mõisa salk mehi Mart Laurimanni juhtimisel. Kõigepealt panid nad mõisa põlema ja läksid siis viinavabrikut lõhkuma. Karistussalk saabus Valtu mõisa jõulu esimese püha öösel. Arreteeriti hulk inimesi. Karistussalkade kuuli läbi hukkusid Eduard Kiolein, Jaan Rheede, Jüri Pärtels, Jüri Tiitum, Hans Sellenberg, Johan Martinson, Benjamin Kiolein. Mart Laurimann lasi ennast ise maha. 500-hoobilise peksukaristuse said Jaan Karubach, Jüri Peendi, Hans Toomingas, Kaarel Ristla, Jaan Kasakas, Mart Romulus, Priidik Mutso, Mihkel Toomingas. Meeste ülesandjaks ja kaebajaks olid viinapruulija Tamberg ja kutsar Hans Jürna. Ülesandmise eest said mehed parunilt tasuta koha. Karistus viidi täide Raplas. Pärast peksmist lasti mehed peale Jaan Karubach ja Kaarel Ristla vabaks. Need kaks meest lamasid purukslõhutud kehadega 8 päeva Rapla vallamaja põrandal. Hiljem saadeti nad Tallinna ja anti kohut alla.

HARIDUSOLUD.

Aastatel 1865-1867 toimus Valtus rändõpetus. Õppimine oli vabatahtlik. Õpetajaks oli Vään Jüri nimeline mees. 24. märtsil 1867. a. otsustas valla volikogu Valtu ja Hertu kogukonna kooli- ja kohtumaja ehitama hakata. Esimesel aastal oli õpilasi 76.

2. jaanuaril 1909. a. otsustas Rapla valla volikogu kooli muuta 2-kl. ministeeriumi kooliks. "Kroonu poolt" lubati abiraha uue koolihoone ehitamiseks 3800 rubla. Laenu

paluti 6000 rubla. Maja valmis 1910. a.

Koolijuhatajad.

-1870 Jüri Tamberg
 1870-1876 Jaan Mahoni
 1876-1879 Karl Kaumann
 1879-1898 Jaan Väli
 1896-1906 Hans Väli
 1910-1917 Ivan Vaga
 1917 Vladimir Ziegel
 1917-1920 J. Teimann
 1920-1921 August Turp
 1921-1938 Jakob Sülla
 1938-1944 Elmar Saage

Õpilaste arv.

1927- 101
 1928- 91
 1929- 91
 1930- 98
 1932- 98
 1933- 102
 1934- 96
 1935- 100
 1936- 99
 1938- 83
 1939- 81

RAAMATUKOGU.

Valtu raamatukogu asutati Valtu Noorsoo Eneseharijate Ühingu poolt 1923. a. Laenutajaks oli siis Vahtra talu peremees Mihkel Kadakas, kes tegi seda oma talus. Alates 1927. a. -st kuulus Valtu raamatukogu juba avalike raamatukogude võrku. Järgmiseks laenutuskohaks oli Epamardi talu ja laenutajaks August Leinberg-Leinola. 1936. a. -st kuni 1940. a. -ni asus raamatukogu koolimajas. Laenutaja oli August Roosimaa. Raamatuid laenutati 1 kord nädalas kahe tunni jooksul. 1927. a. oli lugejate arv 67, raamatuid 187 nimetust ja laenutusi tehti 672. 1937. a. oli lugejaid 71, raamatuid 438 ja laenutusi tehti 2104.

1927. a. olid lemmikraamatuteks Mait Metsanurga "Jäljetu haud", Andres Saali "Saarepiiga", Oskar Lutsu "Äripäev". Vanimad raamatud raamatukogus on 1921. a. välja antud Juhan Liivi "Kogutud teosed", 1922. a. ilmunud Richard Rohu "Hümnid Paanile" ja Jakob Pärna "Oma tuba, oma luba ehk Lahvardi Kristjani ja matsavaht Leenu armastuse lugu".

VALTU RAHVA SELTSIELU JA ÜHISTEGEVUS AASTATEL 1920-1940.

Valtu seltsielu ja vabaharidustöö keskuseks on olnud kool. 1920. a. asutati tolleaegse koolijuhataja August Turpi algatusel Valtu Eneseharimise Ühing "Ühendus". Hiljem registreeriti nimetatud ühing Valtu Haridusseltsiks. Oli laulukoor. Õpiti näidendeid. Esimene näidend, mida mängiti, oli "Jüri Rumm". Kooliõpetadad võtsid kõik osa seltsielu tegevusest, kes näitemängus, kes laulukooris. Tekkis soov ja vajadus oma maja järele, kus oleks võimalik tegutseda kedagi tülitamata. Tuldi mõttele magasiat "Ühenduse" kooskäimise ja harjutamiste kohaks korda seada. Kaerepere külas asuvale magasiaidale kuulutati välja oksjon. Kuna "Ühendusel" ei olnud raha, siis ostis magasiaida ära vallavolikogu liige Ado Kensap ja andis selle edasi "Ühenduse" omandiks. Võlg tasuti aja jooksul pidude korraldamisest saadud rahaga. Seltsimaja avati 1923. a. juunis. Esialgu oli külainimeste suhtumine seltsimajja (tol ajal öeldi tantsumaja) umbusklik. Seltsi tegevuse tulemusena aga umbusk kadus ja seltsimajast kujunes rahvale tarvilik maja. Õpetajad olid ringide juhendajateks. Karskusringi juhendas õpetaja Alice Käspert (1926-1940). Korraldati harivaid ettekandeid õpilastele ja täiskasvanutele ja tehti ka pidusid. 1933. a. alustas tegevust

Üle-Eestimaalise Noorsooühingu Valtu osakond. Kuulati loenguid nii tervishoiust, muusika mõistmisest kui ka kodukaunistamisest.

Tegutses Kaitseliidu Valtu kompanii ning Naiskodukaitse Valtu osakond. Nende hoole all tegutsesid ka noorkotkad ja kodutütred.

Kumma küla rahvas oli väga paikne ja ka üksmeelne. Sellele külale oli omane usuline tegevus. Toimusid palvetunnid. Noored muusikahuvilised leidsid tegevust Hans Kõrtsini asutatud vaimulikus laulukooris ja keelpilliorkestris.

Valtu Põllumeeste Kogu asutati 1920. a. Asutajateks olid Willem Kutser, Mihkel Kõrtsini ja August Roosimaa. Harjumaa põllumeeste aastaraamatus on 1930. a. selline sissekanne. "Valtus on 10. a. jooksul ära peetud 11 peakoosolekut. On esitatud mitmeid märgukirju Harju Maavalitsusele maanteede, metsade ning teistes kohaliku põllumeeste ellu puutuvates küsimustes."

Valtus tegutsesid veel Masinatarvitajate Ühing ja Valtu Hariduse Selts. Seltside tegevus lakkas 1940. a., mil omaalgatuslikud ühendused ja seltsid kuulutati riigivaenulikuks.

TEENINDUS, KAUBANDUS, TÖÖSTUS.

1. Liiva kõrts
2. Sommeri kõrts ja veski
3. Aadu Pikkovi vankritöökoda
4. Mart Ausi vankritöökoda
5. Tisleritöökoda. Omanik Hans Seersant
6. Lihunik Viljaku vorstivabrik
7. Rätsep Voldemar Ristla
8. Ömbleja Vilhelmine Sussi

Kauplused.

1. Liiva kauplus. Omanik Sommer
2. Christoph Kutseri kauplus
3. Kännu kauplus

VALTU-VANKRIMEISTRITE VALD.

Ümbruskond või õigemini kogu vabariik tunneb Valtut vankrivalmistamise kohana. Rahva hulgas tuntakse Valtut "vankrivabariigi" nime all. Huvitaval kombel ongi Valtu selle nime ära teeninud. Vaevalt leitakse Valtust meest, kes poleks vankri valmistamisega tegelenud. Paljudele valtulastele on vankritegemine alaliseks käsitööks ja põllupidajale kõrvalteenistuseks. Viimasel ajal on siiski paljud talupidajad vankritegemisest loobunud põhjusel, et vanker maksab praegu laadal müües kõigest 35 kuni 40 krooni, mis ei tasu seda vaeva ära, mis vankri valmistamine nõuab.

Valtu koosneb 9 külast ja Valtu asundusest. Valtu keskpunktiks on Kaerepere küla. Külas asub 6-kl. algkool, mis oli aastat parkümmend tagasi ainuke omasamane ümbruskonnas. Muuseas pühitses Valtu algkool sügisel oma 65. aastapäeva. Praegu töötab kool 3 õpetajaga. Juhatajaks on juba kolmeteistkümmend aastat Jakob Sülla. Üheks õpetajaks on prl. Käspert, agar seltskonnategelane, kes on Naiskodukaitse Valtu jaoskonna esinaine ja Valtu Hariduse Seltsi juhatuse liige. Teiseks õpetajaks on proua Laiapea.

Kaerepere külas asuvad ka suuremad vankritegijad, näiteks "Noti" Aadu Pikkov, kes Pärnu ja Viljandi laatadele läheb, 10-15 vankrit kaasas. Agaraim põllumees ja seltskonnategelane on Kaereperes "Epamardi" noor peremees August Leinberg. Ta on kohaliku hariduse seltsi liige ja rahvaraamatukogu hoidja. Agar põllumeeste kogu tegelane on "Männiku" peremees Villem Kutser.

Suundume ringvaatega Kumma külla. Kumma on Valtus suurimaid külasid, talusid on seal ligikaudu 30. Eemalt vaadatuna paistab Kumma sipelga pesana, sest talud on seal üksteisele nii lähedal, et võõras vaevalt aru saab, kus ühe talu hooned lõpevad ja teise omad algavad. Põllud, mis vanasti olid väga kivised, on nüüd suuremalt jaolt puhastatud ja kividest on nägusad kõrvalhooned ehitatud. Välisküladega Kumma palju ei sobi, aetakse asja omavahel. Tavaline nähtus, kummalane abiellub